

Verplegingsoord
van geesteszieken te Geel

door

Dr. A. VAN DONINCK

VERPLEGINGSOORD VAN GEESTESZIEKEN TE GEEL.

DE ZIEKENKAMER

VOORWOORD.

Sy is geneester, sy is meesteres,
Van die de zinnkens niet vast en staan.

In een bijdrage « St-Dimphna-cultus en gezinsverpleging » gewaagde ik over de registers, te Geel bewaard, welke ons de namen der te Geel destijds verpleegden te kennen geven, alsmede deze der pleegfamilien, en beloofde tevens, hierover nadien verder uit te weiden ¹⁾.

Dank zij de gegevens, welke wij in deze registers terugvinden, zijn wij in staat een klaar denkbeeld te vormen van de methode te Geel in de vorige eeuwen toegepast in het verplegen van geesteszieken. De verpleging behelsde o.m. de opnemng der zieken in de ziekenkamer, de behandeling tijdens hun verblijf aldaar ; de uitplaatsing der zieken rondom de ziekenkamer — de oorsprong der gezinsverpleging — ; de maatregelen welke getroffen werden bij hun overlijden of bij hun genezing.

Geel : Toevluchtsoord.

« Een menigte wonderbare genezingen, schreef P. D. Kuyl ²⁾, te Gheel door de voorspraak der HH. Dimphna en Gerebernus geschiedden, lokten vele personen uit om daer hulp en troost te komen zoeken in al hun krankheden. 't Waren niet alleen de be-

---

1) Dr. A. van Doninck. Ste-Dymphna-cultus en gezinsverpleging ; in : Ned. T. v. G. Jrg. 74 Dec. 1930.

2) Kuyl. P. D. Gheel vermaerd door den Eerdienst der H. Dimphna. Antwerpen. M.D.CCCLXIII. p. 50.

wooners der omliggende plaetsen, maar ook degene van ver afgelegene steden, die de heilige Martelaren kwamen eeren. Hoe waer onze gezegden zijn, toont ons de heiligschendende diefstal, die, te Gheel, door de ingezetenen der stad Xanten gepleegd werd (X^e eeuw). Deze kwamen jaerlijks processiegewijs naer Gheel om de heilige relikwien als godvruchtige pelgrims te bezoeken. »

Dat Geel van ouds af de toevluchtplaats der krankzinnigen was, blijkt uit de omstandigheid, dat de stichting van eene Kapelaansproeve, in 't kasteel van Oosterloo, ten jare 1270, door Hendrik II Berthout, Heer van Gele, den bezitter van dit beneficium de last werd opgedragen voor de krankzinnigen te bidden, en bovendien getuigt dit de stichting van het gasthuis, gesteld onder de bescherming van O. L. Vrouwe en der H. Dimpna, op het einde der XIIIe eeuw door Hendrik III Berthout, met behulp der giften van milddadige personen ³⁾.

De krankzinnigen, voor welke men te Geel den bijstand der H. Dimpna kwam afsmeeken, werden eertijds niet dadelijk bij de burgers uitgeplaatst, maar verbleven er gedurende negen dagen, soms meer, in de ziekenkamer.

DE ZIEKENKAMER.

De ziekenkamer, welke tijdens het bestuur van den drossaert Jan Van Roye was opgebouwd, werd door het instorten van den toren ten Jare 1541, gansch vernield. Wij lezen hierover ⁴⁾ : « Sumptuosissima eidem ecclesiae annexa turris maximis diversarum personarum impendiis et adminiculo, divinoque numine faventa extructa, proh dolor ! semel concremata fulminis ictu et bis funditus eversa est, ac etiam valetudinaria obsessorum ex integro depopulata sunt... »

Ten Jare 1687 werd de tegenwoordige ziekenkamer voltrokken. Ze werd zuidwaarts tegen den toren opgebouwd met twee groote benedenkamers, met naast twee kamertjes. In een der groote ka-

³⁾ Dr. A. van Doninck. Verblif van krankzinnigen in het Gemeentelijk Gasthuis te Gheel. 1780-1860. Ned. T. v. G. Jrg. 1929. n. 27.

⁴⁾ Archief van S. Dimpnakerk. Ontwerp van 1548 door J. de Busscher directeur der vicarissen van S. Dimpna.

mers is een hangkamer, waar de toezichtsters (toezigteressen der sinneloosen) des nachts, tegen alle voorvallen, in veiligheid waren, en bij middel van een traliewerk, een waakzaam oog op de zieken konden houden. Op de verdieping waren nog twee kamertjes voor de krankzinnigen bestemd, aangebracht.

De bewaking dezer ziekenkamer, was van ouds toevertrouwd aan twee vrouwspersonen, welke desnoods door de bewoners der naburige huizen werden bijgestaan. Men noemde ze « sieckenwaersters ; Verwaeressen van de pelgrims en de siecken ; Bewaeresse in de sieccaemer, of nog dienersse van het sieckhuys of docgter in de sieccaemer ».

De benoeming dezer toezichtsters geschiedde voor één jaar, door het Kapittel en de Kerkmeesters ; gelijk het blijkt uit het archief : « Op heden, den 9 Meert 1739, is in de vergaderinghe van het Capittel der collegiale Kercke van Ste Dimpna, met bywesen van de Kerckmeesters Andreas Willems ende J. Verhaeghen vergunt, gelijk sy geven ende gunnen midts desen de plaetse van de sieckaemer ende sorghe voor de crancksinnighe, vacerende door den dootd Maria Lemmens, aen Catrina Claes ende Maria Simons tot hulpe. »

Elders lezen wij dat het aanschaffen dezer toezichtsters somtijds niet van een leien dakje liep :

« Hac. 18 may 1763 capitulum legitime convocatum et congregatum in loco consueto pro elegenda ancilla camere infirmorum pariter aderent votaque sua dederunt magistri fabrice Ecclesie nostre, et pluralitate votorum electa est Teresia Dresselaers gelensis, quod attestor,

J. B. Thys Can. et Capituli actuarius.

« Hac Teresia Dresselaers ut supra, tribus circiter septimanis postea gratias egit, quapropter capitulum nostrum legitime convocatum et congregatum in loco consueto pro elegenda ancilla camere infirmorum, pariter aderant votaque sua dederunt magistri fabrici Ecclesie nostre atque omnium votis electa est Elisabeth Aerts gelensis, quod attestor hac 22 Juny 1763.

J. B. Thys can. et Capli. actuarius.

« Hac Elisabeth Aerts discessit et in ejus locum successit Elisabeth Vreys modo et forma ut supra. »

En nu een kiezing tusschen 5 candidaten.

« Hac 15 9bris 1780 electa est pro ministerio Camerae infirmarum Paulina Smaers in locum quesulae Dymphnae Caers defunctae. Ex 5 sollicitantibus pluralitate votorum 5 contra tria electa est praefata Paulina hoc modo : quilibet eligentium scilicet 6 canonici et 2 oeditui habebant nomina sollicitantium, scripta, interjecto parvo spatio, in charta oblonga, unde quisque unum nomen (coeteris apud se vetentis et occultatis) laceratum mittebat in urnam ex qua collecta sunt 5 suffragia pro Paulina et 3 pro una alia. Conditio asservatur in archivorum capsula competente. Hac renuntiante electa est Maria Anna van Genechten ex quatuor sollicitantibus habuit 5 contra 3 vota. 10 Aprilis 1782.

Renuntians sumpsit habitum Eccl. in Xenedochis Thienensi eodi anno. »

Nergens vinden wij er vermelding van, dat de bewaaksters door eene bijzondere kleeding te onderscheiden waren ; in 't algemeen werd de aanstelling gedaan op de uitdrukkelijke « conditie dat sy alle jaeren, op St. Jan avondt de sleutels sullen brengen int voors. Capittel, ende ingevalle, door eenighe merckelijke clacghen of fauten, de heeren geraeden vinden hun te deporteren, deselve deporteringhe sullen moeten aennemen sonder eenighe contradictie ». Bovendien waren zij verplicht « behoorelijcke rekeninghen te doen aen de voorsc. Heeren ende kerckmeesters ende goed sorghe te draeghen voor de commensaelen ende hun dienen als litmaeten van Jesus Christus ».

De statuten bepalende den aard en de plaats van de bediening der Kanunniken, bracht het mede, dat deze geregeld toezicht hadden over de ancillae camerae infirmorum (Statuta vicariorum. 22 April 1548).

Het bestuur van de ziekenkamer bezorgde beddegoed, mondbehoefden en alles wat den krankzinnige noodzakelijk was. De armen werden er kosteloos aanvaard en om Gods' wille ⁵⁾ geherbergd ;

5) 16 Martii 1643 curarunt D. D. capitulares propter Deum, intrare cubiculum aegrotorum quandam viduam Coloniensum...

de bemiddelde personen betaalden de verpleegkosten ; oudtijds werden deze ten deele in natura, ten deele in geld betaald, doch reeds in 1642 enkel in geld vereffend. Voor al de onkosten van het negendaagsch verblijf in de ziekenkamer, met inbegrip van « boeten, bewaeren, wassen, vringhen ende brant » werd ongeveer zes gulden gevraagd.

In de rechten van Auts, lezen wij :

« Die waghe een viertel corens voert capittel ; voor den wijn, eenen stoop ; voert bedde van de kerc, het wecken dry stuyvers ; voer die boeten hauden, daechs twee clinccers ; een pint smauwts ten neghen daghen ; twee mutsaerts, alle daghen van bamis tot half meert, die bewaeresse in de siec camer. »

Ten Jare 1642 beliepen de kosten :

« Aen de Kerck voor den wijn	22 st.
Voert slapen nacht en dagh 2 st. daeghs, alsoe op neghen dag.	18 st.
Die boeten met bewaeren op de neghen dagen, wassen, vringhen ende brant, tsamen	2-10 st.
Het wegghen voer de canonicken	32 st.
De buitenboeten met keersen, te weten als sij in de sieccaemer niet en sijn	15 st.
Den custer als sy vuyt de siec camer gaen 1 st.	1 st.
Alsoo te saemen	6-18 st.

Nochtans dient men een onderscheid te maken tusschen « de groote » en « de kleine » boeten. Hierover weten wij bepaald niets, tenzij dat de prijs verschilde.

In een « Memorie » (zonder jaartal) lezen wij :

De groote boeten van St. Dymrna sonder missen	f. 5-16-1/2
De clijne boet	17 st.-1/2
De 9 missen gerekent op 16-1/2 doen	f. 7-8-1/2
Ergo de groote boeten met 9 missen doet	13-15-0.

Ten Jaere 1872 zien wij vermeld in een Directorium at rite legendas horas canonicas pro anno Domini bissextili. M.D.CCC.LXXII :

Kosten : Kleyn boet (en inwoonen)	25 fr.
Groote boet (en inwoonen)	35 fr.
Groote boet	10.58 fr.
Kleyn boet	1.50 fr.

In het Directorium M.D.CCC.XXVII vinden wij aangestipt :

Boeten.

Kleyn boet en kost	25.50 fr.
Groote boet en kost	36.00 fr.
Kleyn boet	2 fr.
Groote boet	12 fr.

In 1882 schreef Kuyl ⁶⁾ : « Thans beloopten de onkosten van het negendaegsch verblijf in de ziekenkamer, alles daerin begrepen, van 25 tot 35 franken. »

In sommige gevallen vereffenden milddadige personen de kosten voor arme krankzinnigen, zooals blijkt uit volgend schrijven ⁷⁾ : « Op heden, den vijfden dagh van September 1680 heeft François Mesmaeckers met sijn huysvrouw Elisabeth Verhoeven, belooft aen de Kercke van Ste Dymna, dat in sooverre een siecke tussen de pelgrimersse van Wauwe en sy nu in de sieckaemer doet binnen Geel comt te sterven, ende op Ste Dymna overen werd begraven, dat hy in sulcke gevallen de kercke-recgten op Ste Dymna sal betaelen, hay daer voor sterckmaeckende ende versuckgevende sonder eenighe voordere procedueren onder huydige signature, aldaer gedaen ter presentie van Eerw. Heer Oeyen, canonick ende Kerckmeester Wynants.

Elisabeth Verhoeven. »

In den volgenden brief vermogen wij de plaatsingsaanvraag van een betalende patient vast te stellen ⁸⁾.

Brussel, den 28 July 1673.

Myn Heere,

Onse partye en komt tot nogc toe niet voor den dagh met haer gevonden bescheiden met dewelcke sy hun vanteerden, dat hunne saeck vast ginck, sulx dat hun wederom al moeten presseeren om

6) Kuyl, op. cit. p. 65.

7) Archief van S. Dimphnakerk — Liber Innocentium.

8) Idem, Boek II.

te voldoen. Daer is iemand van mijne goede vrinden by my gheweest, ten eynde om tot Geel te besteden zeckeren priester, die eenigsints van syne sinnen mist, maer niet seer moeylyck en is, ende en souden oock anders voor den selven niet versoecken voor tractement als eene goede partagie en een stuck vleesch en middelbier te drincken. Ick hebbe geallaboreert, dat sy daer voor souden moeten geven, 200 gul (gulden), iaerlyckx, waarop sy my geseyt hebben, dat het wel wat minder souden moeten wesen, soo hebben gepeist van daer over aen U souden schrijven, of daer niet een goede occasie en souden ieverants wesen, de persoons sullen wel betaelt worden, ende soo in soverre sal de patient niet vast gehouden worden, den sal genoecg wandelen gaen als daervoor d'eerst wat sorge ghedraghen wordt, dat hy niet wecg en loopt. In alle gevallen moet ick daervoor eene courtoisie hebben, midts ick alle devoir gedaen hebbe en noch sal doen, dat daer iaerlycx eene fraeyn penninck sal voor betaelt worden, immers al seer naer 200 gul. of misschien wel soo veel, maer oock niet meer, en de betaeling sal goet wesen, sal op alles van U antwoorden verwachten.
en blyve

Mynheer,

Uw ootmoedige dienaar

Everardi W.

In Juni 1764 zonden de drossaert Jan de Bie met de Kanunniken Thys en Keuppens, een verzoekschrift aan den Raad van Brabant, ten eynde de toestemming te verkrijgen, om op iedere zinnelooze persoon, die in de ziekenkamer komen zou, een hoofdgeld te zetten van 4 schellingen, om met dien opbrengst de kerk van eenen nieuwen hoogen altaar te voorzien, daar zij er geen (?) zou gehad hebben ⁹⁾.

Plaatsing in de Ziekenkamer.

De krankzinnigen werden 't zij rechtstreeks, 't zij door een voorafgaandelijke aanvraag in de ziekenkamer gebracht. De wereld-

9) Dr. A. van Doninck. ste Dimphna-Cultus en Gezinsverpleging, in : N. T. v. G. n. 49. 1930.

lijke en geestelijke plaatselijke overheden zorgden voor den arme zieke en zochten de geschikte personen om hem naar Geel over te brengen. Zoo lezen wij :

« ... alsoo dat hare vrinden geraetsaem hebben gevonden gehad... »

« ... segghende, dat de goeverneur van Berghen, haer naer Geel... »

« ... door instantie van den pastoor synder parochie ende syne vrinden gebracht gheweest binnen die vryheydt van Geel... »

« ... dat synen broeder... met synen swager... ende synen gebuerman hem hebben geleyt op eene carre en soo ghebrocgt naer Geel... »

« ... Jan Peters van Sunden, heylighmeester desselvs dorps, die deselve vrouw heeft gebrocht tot Geel ende wederom heeft ghaelt... »

De aanvragen tot plaatsing van een zieke te Geel vinden wij meer bepaald in Register II. der Kercke van Sinte Dignen. n° 31 tot 42b. Deze werden meestal door priesters opgesteld en naar den geest des tijds in het latijn geschreven.

Alvorens naar Geel gebracht te worden, hadden de krankzinnigen eerst hun toevlucht in andere bewaarplaatsen gezocht, of hadden tevergeefs een geneesheer of chirurgyn geraadpleegd, en alle middelen aangewend om hun genezing te bekomen.

Zulks blijkt ten stelligste uit de wonderbare genezing van Suster Clara van het Clooster Ste Elisabeth op den Berghe Sion ¹⁰⁾ en volgende citaten :

« ... en nu te Bamis naestcomende sal worden vier iaeren, dat hy niet en heeft connen spreken, nietteghenstaende den selven verclaerden ghedaen ende ghesocht te hebben, alle middelen ende raedt, soo van Doctoren, medicynen, alsook verscheyden geestelycke persoonen, die hem overlesen gehad hebben om van syn creupelheydt, stommicheyt ende miserabelheydt over het defect van syn verstandt, dat hy by intervallen van tydt niet en heeft konnen

10) Dr. A. van Doninck. Gezinsverpleging te Gheel in Vroegere tijden, in : Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift. 7 Jrg. n. 41. 1926.

mchtig syn of ghebruyken (soo hy seyde), ghenesen ende gheholpen te worden, en hebbende ten selven eynde oock verscheyde bevaerten ende besoecken ghedaen soo tot onse Lieve Vrouwe van Duffel, Ghemert, Stipthoudt ende andere mirakuleuse ende devote plaetsen, maer seyde nerghens gheen bate ghevonden te hebben, als alleynlyck binnen dese Vryheydt ende Kercke van S. Digna... »

« ... Verscheyden plaetsen heeft besocht, om van de felle duyvelen verlost te syn : naementlyck te Rynsbergh... ende tot Santen... ende oock het Clooster van Marien-boom... oock tot Scherpenheuvel... vanwaer hy comparant naer huys ghereyst synde ende bevindende, dat hy noch van andere boose gheesten was beseten, is gebracht naer Gelder... dan als hy te Geel by S. Digna souden komen... »

« ... ende vele om genesen te worden gedoctoort heeft ende medicynen ghebruyckt heeft, by naer by alle doctoren van Mecgelen, doch sonder eenighe baet... »

Merkwaardig is terloops het volgend schrijven, waer de chirurgyn het erg te verduren kreeg.

Alem, den 24 July 1716.

Admod. Rv. Dne. S. P.

Ick heb hiermee, Uwe Eerw. te laten weten, aengaende een simpele oft sinneloose docgter van Alem, noe-Catharina, docgter van Gerit van Boort ende Maria Rutten syn huysvrouw ; dese docgter is ghebrocht naer Geel met een kar, den 25 September. 10 daeghen te vooren was sy geck gheworden, sy is 35 daeghen te Geel ghebleven is daer met den selven voerman wedergebracht, sy blijft al ghelyck te vooren, sinneloos of geck ; ontrent dry weecken daer nae dat se hier is gheweest, in welcken tijt dat se moste gewaecht worden comt hier een barbier ofte chirurgyn, woonachtig by Tiel, in een dorp, gheheten Hemert, een catholyek man, die presenteert dese docgter te genesen voor 10 gulden, of geen gelt, dese lieden syn arme, maer ick selven met andre blijve borge. Desen chirurgyn doet haer in een doncker camerken sluyten ende binden, en daer en moegt niemant by comen als die haer bewaerden. Hy laet se voor het voorhoofd, treckt haer veel bloet af, siende dat het niet en

holpe, naer verloop van 10 daeghen, laet se weder in een ander ader oock voor het voorhoofd, oock siende omtrent 14 daeghen daer na geen baet, seyt teghen my, menheer ik treck er de hant af, ik peys, ik geef dien arbeyt toe, want daer is geen remedie of hoop voor haer, hy heeft se nu al langh verlaeten, ick nochtans met meer devote zielen in onse gebeden bystant versoeckende van Godt Alm. en de Heylige Dimpna en alle Heyligen.

Ecce, omtrent 3 weecken daer naer, cepit paulatim sapere, magis magis en nu gans herstelt wel voor 5 maenden, ick soude eer gescreven hebben, maer ick moste eerst wel versekert syn ende booom nu lang ghenoech gebloyt hebben, van dien tyt nae de herstelling, is sy stilder gheweest, stadiger, gehoorsamer en devooter als te vooren, alsoo in haer niet en mankeert, want sy alles weerdig is, om te recommandeeren voor een froome docgter, dit ghetuyge ick alsoo waeractig te wesen.

Vra. Rv. additiss. famulus

Joan van Alphen, Pastor.

Den chirurgyn heeft nix g gehad, want hy se al langh verlaeten hadde. Sy had te Geel haer moeder in den arm ghebeten, hetwelck wel 6 pont bier gecost heeft aan den voorste chirurgyn.

Aen den Eerw. Heer Menheer De Haes tot Geel deken en curator van huys der Sinneloosen tot Geel. »

De krankten werden naar Geel gebracht « op eene carre », wanneer men er ten huize ten einde raad mede was, en na vruchteloze behandeling. De meest onrustige werden reeds thuis geboeid en alras overgevoerd :

« ... ende is alsoo gebonden gebrocht van Bergen op den Soom... »

« ... dat hy continueerlyck aen handen ende voeten seer sterck ende vastgebonden ende gheboeit moeste worden, ende niet teghenstaende dien alsolcken ghewelt ende fortse was doende, dat hy de boeien somwylen aen stukken brack door de groote rasernye, uyt-sinnicheyt ende persecutie van den viandt, vertoonende alsnoch lick-teecken aen syne armen ende handen, die hy midts het groot ghewelt, heeft ghehouden, synde hy declarant ten leste binnen dry maenden daer naer, door instantie van den Pastoor synder Parochie ende syne vrienden ghebrocht binnen de Vryheyt van Geel... »

In menige gevallen werd eene omstandige verklaring van den toestand gegeven waarin de zieke zich bevond voor zijne ziekteperiode, of nopens de oorzaak der ziekte.

« ... was hij van zijn joncheyt af, zyn verstand ende memorie wel machtig. »

« ... dat haar lestleden is aengecomen eene groote phrenesie ende quellinghe des herten, alsoo dat den selven, nacht ofte dach rust en hadde. »

« ... van de peste hadde verloren twee doghters, waer inne hy hem soo seer hadde ghequelt, dat hy daer door was gevallen in een quade sieckte hem aenghebleven was de creupelheyt in syn beenen ende leden, soodat hy sedert dien tydt niet en heeft connen ghaen ofte staen, synde daernaer nu geleden over de drey iaeren ende een half hem aenghekomen het gebreck in syn spraeck, welck gebreck soo is vermeerdert, dat hy gans ende gheheel stom was geworden ende nu te Bamis naestcomende sal worden vier iaeren, dat hy niet en heeft connen spreken... »

« ... Soo nu als dan weer wert ghequelt in haere hersenen, dan aen haer herte, dan in haere beenen, dan in haere armen, ende altemets haer gheheel lichaam deur, ende ten leste, omtrent half vasten, soo is ghecrenct in haer sinnen, dat men haer aen handen ende voeten heeft moeten binden... »

Volgens de beschrijving der ziekten in de oorkonden vermeld, kunnen wij de naar Gheel gebrachte geesteskranken in drie klassen rangschikken : de eenen waren enkel innocent, simpel, onnoosel ; de anderen behebte met lichamelijke gebreken, en eindelijk de zogenaamde bezetenen, energumeni, obsessi à doemone.

« ... in seckere simpelheyt, innocentie gevallen synde... »

« ... dewelcke was bevanghen met groote simpelheyt, onnooselheyt ende theenemael sonder verstandt... wesende als een onnoosel kind... »

« ... dickwyls die opswillende ende niet spreekende dan tussenbyen een woort, als stom ende lam... »

« ... crom van licgaem ende creupel synde, liggende en sittende vast met den hoofde aen syn knien... »

« dagelycs schreewende ende tierende als een beseten mens... »

« ... soo werde ghepersequeert ende ghetormenteert met uyt-sin-
nicheyt ende rasernye van den boosen viandt...

« ... die ten leste ingeerden besetenheyt ofte tooverye te wesen...

Doorgaans noemde men hen « pelgrim ofte siecke » en werden aldus opgeteekend.

Eenmaal te Geel aangevoerd, werden zij in de ziekenkamer gebracht om aldaar de boeten te onderhouden om door de intercessie der H. Dimphna genezen te worden.

In bepaalde gevallen, zien wij vermeld, dat de kranke niet dadelijk in de ziekenkamer werd onder gebracht, maar vooreerst bij een burger in de buurt werd ingenomen, waarschijnlijk, als er in de ziekenkamer tijdelijk geen plaats meer geschikt was. Wanneer de pauselijke Nuntius, Petrus Vorstius, op 2 Juni 1537, Geel bezocht, waren er zes zinneloozen in de ziekenkamer. In het archief vinden wij hierover.

« ... alhier ghebracht op een kerre ende besteedt synde ten huysen van Jan Breughelmans...

« ... alsoo dat deselve ten huysen van... is afgeset, ... ende sanderdaags heeft men deselve in de sieckencaemer ghedaen... »

Zoodra mogelijk, hielden deze kranken de negendaagsche boetplegingen; men wachtte echter niet, totdat hun een plaats in de ziekenkamer werd toegestaan, om hen te doen overlezen of voor hen de boeten te houden.

Zelfs vinden wij genezingen aangehaald, waarbij van de ziekenkamer geen melding gemaakt wordt;

« ... besteedt synde ten huysen van Jan Breugelmans... tot kennis gecomen ende tot vollen verstandt, soo door het overlezen ende andere Kerckelijke remedien, ende dat ten tijde van 14 daegen... »

« Item ontfan van den Heer Deken voor de reegten van ablutie van eene pelgrim, die in de sieck-caemer niet en heeft gheweest, waervan ick geen regten... »

De Behandeling — De Boeten.

De werken van boetpleging, den krankzinnigen te Geel opgelegd waren zeven in getal, waaronder eenige zijn, die zeer vreemd

voorkomen, wanneer wij ze naar de opvattingen van onzen tijd beoordeelen. De behandeling in de ziekenkamer, was eene uitsluitende godsdienstige: dewelcken dien tijt alhier is ghedaen in de sieckaemer, alwaer men alsulcken persoonen naer het oud ghebruick ende manieren is te doen, hope dat den denselven door die gratie ende gedenckenis van Godt almachtigh met voorbidden van de H. Maeghd ende Martelaresse Digna, patroonersse deser Kercke soude gheraeken tot syne oude ghesontheyt:

« Die van Geel, schreef L. van Craywinckel ¹¹⁾, zijn ghewendt van ouder tijden in 't overlesen van de besetenen te ghebruycken seven Ceremonien, diese de boeten noemen. Ende dese seven ceremonien naer-volghende:

« In den eersten moeten sy haere sonden biechten, ende het H. Sacrament des Autaers weerdichlyck ontfanghen, bij al dien sy middeler-tijdt tot haer selven komen, verstandt ghebruicken, ende van den Priester daer toe bequaem worden ghevonden. »

Wat Lud. van Craywinckel aangeeft als « in den eersten » geschiedde in feite den negenden dag, zoo de priester het geraadzaam vond, en de kranke daartoe bekwaam was. In het archief lezen wij:

« ... met goet verstant ende wysheyt is te biechten ghegaan ende gecommuniceert... »

« ... ende eodem die seer bequamelyc ghebiecht ende heylighe communie heeft ontfanghen... »

« Ten tweeden, moeten sy driemaels gaen om de kercke, oft binnen die ende drymael baervoets cruypen onder de Kasse van S. Digna. Lesende daer en tusschen 30 Pater nosters. Dry ter eere van de H. Dryvuldigheyt, 15 ter eeren van de 15 Bloedstortinghen Christi, 7 ter eeren van de 7 Wee-en van Onse Lieve Vrouwe. Ende 5 ter eeren van S. Digna.

« Ende, omdat het althoos niet en is ghelegen, schrijft Van Craywinckel, de heylighe ghebeenten uyt de kasse te nemen ende 't overlesen der besetenen oft besweeren des duyvels te ghebruycken, daerom doet mense onder de kasse cruypen, 't ghene soo

11) Lud. van Craywinckel. De Triumpherende Suyverheyt. Het Leven, Martelie ende Mirakelen van de H. Maeghet ende Martelersse Dymphna. Tot Mechelen, ghedruckt by Robert Jaye. Anno 1658.

oude ghewoonte is, dat men hier om met een ghemeen spreekwoordt in Brabandt seydt van jemandt, die niet wel by synen sinnen, noch by syne verstandt en is ; Men moet dese naer Geel leyden om onder de casse van S. Digna te cruypen. »

Achter het Hoogaltaar in Ste-Dymphnakerk te Geel, op een verhevenheid, steunend op pilaren, worden in eene beschilderde houten kasse, de overblijvende stukken der steenen sarkophagen van S. Dymphna en haren priester Gerebernus bewaard ; overhuifd door een zeldzaam bouwstuk of ciborium. Het onderdeel van het ciborium vertoont nog sporen van zwakken Gothischen bouwtrant. De houten relikwiekast draagt tot beschutting der paneelen, een glazen omhulsel en op den ondergrond der kast leest men : *Quod iacet hic intus dum transis pronus honora. Tombae Sanctorum Dimphnae sunt et Gereberni.* De drie vrije buitenwanden der relikwiekast (de achterkant leunt tegen den muur van het priesterkoor) zijn met zeven tafereelen uit de geschiedenis van het leven van S. Dymphna, in olieverf geschilderd.

1. Linkervak :

a) Doop van Dymphna door den priester Gerebernus in het Koninklijk Paleis, in tegenwoordigheid van twee hovelingen, waarvan eene met een speeltuig — de Jocator — en eene vrouw.

b) Dood van de Koningin. De moeder van Dymphna ligt op het sterfbed. Dymphna staat aan hare zijde naast een hoveling (Gerebernus). De Koning met zijn raadsman staat naast de voetsponde.

2. Middenvak :

c) Links : De hovelingen komen onverrichterzake thuis en geven den raad aan den koning, op zijn troon gezeten, zijne dochter Dymphna te huwen. Rechts : De vader doet aan de reine maagd het schandelijk voorstel. De duivel fluistert hem dit in het oor, wijl twee hovelingen Dymphna gadeslaan.

d) Links : Dymphna beraadslaagt met haren priester te vluchten in tegenwoordigheid van den Jocator en diens vrouw. Rechts : Te Antwerpen aan wal gekomen, trekken de vluchtelingen dieper het land in.

e) Het verblijf te Zammel. Dymphna luistert naar een geestelijke onderwijzing van den priester Gerebernus, terwijl op den achter-

grond, de dienaars (man en vrouw), welke hen op hun vlucht vergezelden, een hut opbouwen.

3. Rechtervak.

f) De Koning te Antwerpen aangeland, zendt van daar uit zijne hovelingen verder het land in om zijne dochter te zoeken. De duivel houdt zich achter den koning verborgen.

g) Dymphna wordt verraden. De waardin uit de herberg, met het geldstuk nog in de open linkerhand, wijst aan twee hovelingen Dymphna aan, die wij in de verte, bij de hut aan 't bidden zien, terwijl Gerebernus, verder op in het woud zijne getijden bidt.

De tafereelen der marteldood van Dymphna en Gerebernus, alsmede hun begraving en verheerlijking, welke de achterzijde moesten versieren, schijnen te ontbreken.

« Sedert lang, schreef Kuyl ten jare 1862 ¹²⁾, worden deze en nog andere Godvruchtige oefeningen, die men boeten heet, voor den zieke gedaan door negen kinderen, welke daarvoor eertijds ieder een stuiver daegs ontvingen. Het archief vermeld : « *Novem puellae novem diebus faciunt circuitum religiosum, ter circumeundo ecclesiam, ter chorum et ter rependo sub tumbis sanctorum Dymphae et Gereberni. Singulis diebus accipiunt unum stuferum et offerunt unum quadrantem ad osculum reliquiarum et audiunt unam missam.* »

Dit « bevaert gaen » vinden wij aangestipt als :

« ... crom van lichaam ende creupel synde, liggende ende sitende seer vast metten hoofde aen syn knien, in der vueghen, dat sy den selven hebben moetem draeghen, om ende in de kerke ende voor en onder de kasse van de H. Relequien van de H. Maeghdt... »

« Hebbende haere vrinden haer geleyt bevaert rondomme die kercke... » « ende denselven hebben moeten sleypen met gheweldt onder de relequien van de H. Maeghet... »

Sprekende over het kruipen onder de relikwiekast moeten wij even Enrico Morselli citeeren, welke hierover een onjuiste opvatting meedeelde in zijn : « *Il culto di Santa Dimfna patrona dei Pazzi* » (in : *Illustrazione Medica Italiana* 1921). Hij gewaagt van de be-

12) Kuyl, op. cit., p. 66.

handelende methoden te Gheel, en wij vinden het zonderlinge vermeldt : « Later werd de heilige Dimpna als patrones tegen de Krankzinnigheid beschouwd, en placht men te Gheel aldus te handelen. Aan de Kerk was een lage gang verbonden, die naar de grot leidde, waar het gebeente der heilige Dimpna rustte. Zonder van kleeding te verwisselen moesten de krankzinnigen, onder gebeden, negen dagen lang, driemaal daags rond de kerk gaan en op handen en voeten door den lagen gang kruipen. Daarbij moest zooveel ponden koren geofferd worden, als de krankzinnige woog. De gang bestaat nog doch de oude manier van doen is er in onbruik geraakt ¹³⁾. Notandum dat die gang niet bestaat en nooit bestaan heeft, doch het barvoets kruipen had plaats onder de houten relikwiekast, hooger beschreven.

« Ten derden, worden sy neghen dagen in het sieckhuis ghesloten, sonder herwaerts of derwaerts te loopen. »

Dito negendagen-verblijf vinden wij reeds ten jare 1431 vermeld in een aflaat-bulle van Paus Eugenius IV : « Cum itaque sicut accepimus, ad Capellam B. Dimpnae Virginis plures malignis vexati spiritibus, ut solvantur ab illis, adduci consueverint et ejusdem Capellae facultates, ad ipsorum qui etiam infra novem dierum spatium perseverantes ibidem vel liberationem hujusmodi consequuntur. » In deze bulle en in de volgende van Paus Joannes XXXIII (1412) zelfs van Paus Joannes XXII (1329) wordt een aflaat verleend aan hen, « die eenighe aelmoesen sullen doen tot onderhoudt van het sieckhuys, daer de besetenen te Geel neghen daeghen ontfanghen ende onderhouden worden ».

Het archief vermeldt :

« Notandum, dat op Sinxendag 1635, in de sice-caemer is coemen eene jonge vrouwe van Vlimmeren..., dese is er de neghen daeghen ende was gesunt en welgepast daer vuyt ghegaen ;

« ... is hier in de sieckaemer gheweest voor kranckheyt van sinnen en is binnen neghen daeghen wederom tot syn selven ghecomen en tot syn verstandt.

« ... alwaer hy neghen daeghen ghelegen hebbende » of « alwaer hy neghen daeghen in de sieccaemer gheweest hebbende. »

13) Ned. T. v. G., 5 April 1924.

Nochtans vinden wij de negen dagen meermalen overschreden :

« In de sieckaemer is gheweest thien of twelf dagen. »

« Den tyd van een maand in de sieckaemer gheweest. »

Stipt werd aangeteekend, zoo de patient een tweede maal in de ziekenkamer kwam :

« ... 18 Aug. 1763 is inghekomen voor den tweeden keer...

« ... 17 Sept. 1787, Peeter... voor den tweeden keer... »

Had de zieke na een eerste verblijf van negen dagen geen genezing bekomen, werd het hem geoorloofd een tweede maal negen dagen in de ziekenkamer te vertoeven.

« 1 Juni 1754, Christiaan... geboortigh van Sonhoven, gebleven twee mael neghen daeghen »

Insgelijks zoo men er geen negen verbleef :

« 28 Juni 1745, Juffrouw Elisabeth G... van Mecghelen, thuyt in het gasthuys alhier. Nota, dat dese is wegh ghehaelt uyt de sieckaemer eerdad de tyt om was. »

Vond de zieke geen genezing in de ziekenkamer, werd hij bij een burger uitbesteed, en kwam nog dagelijks naar de kerk, om de voorgeschreven boeten te doen :

« is ghedaen in de sicecaemer aldaer ende de boeten voor hem ghehouden, syn tot eenen tyt van neghen daeghen... ende soo hy daer noch niet genesen was... soo heeft men deselven vuyt vòorscr. sieccaemer geleyt ten huys van Gaspar Verdonck, alwaer hy besteedt is gheweest, ende dickwyls naer de kercke geleyt synde heeft men daer alle middelen ende ceremonien over hem gebruykt soo met overlesen, als andere Kerckelijke remedien. »

Werd ook aangeteekend :

1. Zoo de kranke stierf in de ziekenkamer « ... die den tweeden often den derden dagh sterft... » ofwel : « mortuus in cubiculo infirmorum ».

2. Zoo de zieke genas in de ziekenkamer : « Adriana... que hic omnimo insana et turbata cerebro per nonas dies jacuit in cubiculo aegrotorum inde egressa est totaliter sanata et compos mentis. 30 January 1650. »

« hier in de sieckaemer gheweest voor kranckheyt van sinnen, en is binnen de neghen daghen wederom tot syn selven ghecomen ende tot syn verstandt... » Joes... miraculose fit sanatus...

3. Zoo twee leden eener familie in de ziekenkamer vertoefden :
« Noch op Sinte Mathys-daeg, synder gheweest twee pelgrims, die moeder met haer dogcter uten lande van Limborg. »

« Item den 29 december 1625, ontfanghen van 't wegghen van eene vrouwe met haere doghterken die beiden beseten waeren, van Antwerpen. »

« Ten vierden. gheduerende dese neghen daeghen, wordt hun daeghelyckx naer de misse, d'absolutie oft d'afwassinge der Priesterlycke handen, uyt den kelck te drincken gegeven. Ende daernaer worden sy altoos overlesen. »

In stede van absolutie weze het « ablutie » en het archief vermeldt : « nadat hy het vingerwater, uyt de handen van den Decken ontfanghen hadde... ende de ghewoonlijcke middelen over haer ghebruykt, van oude tyden onderhouden, soo de ablutie in te geven, als andere overlesinghe... »

Voor het belezen der bezetenen en simpele personen, bestonden zekere gebeden, welke in den loop der tijden veranderd werden.

Als gebed werd oudtijds gebruikt :

« Deus eterne, qui genus humanum redemisti e captivitate diaboli, libera et hunc famulum tuum ab omni vi immundorum spirituum, impera malignis et immundis spiritibus et demonibus, ut discedant ab anima et corpore famuli tui hujus, nec hereant et occultentur in ipso, effungentur nomine tuo sancto et Unigeniti Filii tui et Vivifici Spiritus tui a figmento manuum tuarum, ut, expiatus ab omnibus insidiis diaboli, sancte, caste et pie vivat. Insuper te suppliciter deprecamur, ut tua potenti virtute, per passionem ejusdem Filii tui, dissolvere digneris omnia maleficia, ligamina et incantationes, prestigia et veneficia et colligationes, si que huic famulo tuo arte diabolica facta sint, sicut destruxisti magica figmenta magorum egyptiorum; et non permittas ipsi amplius nocere, sed libera eum ab omnibus maleficiis, incantationibus, fascinationibus, ligaturis, signaturis, et facturis ac malis umbris, et dissolve omnia prestigia et omne opus nefarium sathane illi factum. Aperi ei, Domine, januam misericordie tue, restituas ei sanitatem mentis et corporis; et libera eum per intercessionem beate Marie Virginis, per omnes sanctos Angelos et Archangelos, thronos et Dominationes et Virtutes celorum, per sanctos Apostolos et Evan-

gelistas, per omnes Sanctos Innocentes, Martyres et Confessores atque Doctores, per sanctam Dimpnam, Virginem et Martyrem, Patronam nostram, et omnes sanctas Virgines, Viduas et Continentes; et sicut liberasti Susannam de falso crimine, Judith et populum tuum de manu Holophernis, sic liberare digneris hunc famulum tuum ab omni impugnatione diaboli, ministrorum ejus, et debilitate sensuum, et disrumpe omnia Vincula maleficiorum, incantationes, fascinationes, ligaturas, signaturas et omne opus diaboli et machinamenta ejus, si que ejus corpori sint ingesta. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen. »

Het archief vermeldt :

« Eenige devote woorden in 't kort over haer sprekende ende die benedictie ghevende, ende naer S. Dimphnakercke ghegaen, alwaer overlesen synde... »

« tot kennisse gecomen ende tot vollen verstandt soo door het overlesen... »

« soo door missen voor haer ghelesen als ghewoonlijcke boeten ghehouden synde, is oock daeghelyx overlesen... »

Ten vyfden : Hen-lieden wordt gheraeden in haere kleederen gheduerende de neghendaeghen te slaepen.

Over dit niet veranderen van kleederen, vinden wij in het archief geene aantekeningen, toch mogen wij besluiten, dat die boetpleging begrepen was onder « Godvruchtighe ende devote ceremonien van de Kercke ende sieccaemer, die men hier ghewoon is te gebruycken en te doen observeeren by en voor sinneloose personen ».

Ten sesden. Sy offeren aen de Heylighe Maegdt Digna soo veel coren in eene schale ghewoghen, als sy swaer syn.

Te dien einde hing er aan de rechterzijde in de kerk van Ste-Dymphna, een groote houten schaal, « oft waghe » langs den eenen kant in den vorm van eenen stoel gemaakt; aan de overzijde was een zak, waarin men het graan tegen den persoon, in den stoel gezeten, opwoog. — Men offerde 't zij in geld den prijs en de waarde van het koren, 't zij het koren zelf. Die schaal bestond nog ten jare 1734. Over het offeren van het koren zelf, vinden wij in het archief niets vermeld, doch het wegen is in tal van rekeningen aangestipt :

« Item den 30 July 1622, ontfanghen van 't wegghen van eene vrouw. »

« Ontfanc van votive missen en het weeghged... » of « ... exoneratione peregrinorum... »

Dit offer van het graan, besteedde het kerkbestuur voor het onderhoud zijner priesters, die ten dienste waren van de zinneloozen. Men betitelde het gewoonlijk : het beneficium van den lepel = beneficium cochlearis ; de lepel, was een oude korenmaat, welke eene, door het Kerkbestuur, bepaalde som geld vertegenwoordigde.

« Item hebben de heeren weghens, dat beneficium van den lepel, voor iederen patient dertigh stuyvers met de votive missen. »

In de jaren 1738-39 en van af 1647 bedroeg « het recght van den lepel twee en dertigh stuyvers ».

Ten sevensten. « Dit coren bidden sy ghemeynlyck lanckx de deuren om Godts wille, al syn sy ryck van middelen. »

Hierover vinden wij geen nadere bepaling in het archief. Meestal werd dit bedelen van koren verricht door naastbestaanden van den zieke, welke in bepaalde gevallen insgelijks gedurende de noveen te Geel verbleven, 't zij door kinderen.

Gedurende hun verblijf in de ziekenkamer, werden de kranken met liefderijke zorgen omgeven, en werd het gedrag en de houding der zieken met nauwkeurigheid nagevolgd.

Zoo lezen wij :

« wesende teenemaal bevanghen met dullicheyt ende groote verdraeghtheyt : alsoo dat men hem quaelyc int bedde coste houden... »

« een joncvrouw van Antwerpen, dese had de dogter in de sieccaemer den duym afgebeten... »

« maeckende groot getier, gescreeuw ende gheroep, dat iegelyc daer medelyden hadde. »

« Connende niet slaepen, noch bij nachte ofte daeghen, willende al wech loopen, maeckende groot getier van cryten ende andere misbaeren. »

Tijdens hun verblijf in de ziekenkamer, bleef de zieke in betrekking met den persoon, die hem aldaar geplaatst had, of met zijn vroegere kennissen.

Alzoo brief n° 34 — Archief II — luidt :

« Lof sy Gode altydt,
Beminde vriendinne in Chro.

Uwen brief aen mij gescreven, is my seer aenghenaem gheweest ende niet min en hebben mij behaegt d'andere, die mij oock vertoon syn. Want ick verstaen dat de patientie, die gij altydt in U lijden ende quellighen gehadt hebt, ende mij dickmaels hope gegeven hebt, noeg dagelyx in U vermeerderd, ende dat gij onder verduldigheid verdraegt hetghene, dat Ghodt almachtig tot Uwe beproevinghe laet gheschieden, selver kennende (ghelijck uwen brief uytwyst), de listen die den viandt ghebruyckt om U van Uwe gesontheydt te rooven. Glorie ende dancksegginghe bij Godt in der eeuwigheydt, die in U dusdanige patientie werckt, door dese is den verduldigen Job beproeft, en beproeft wesende, van syn quellighen verlost. Tis oversulckx te hopen, dat Godt op wien gij Uw betrouwen alleen stellen moet, U verduldigheid aensiende kortelincs sal verlossen, want (opdat ick ghebruyck de woorden van S. apostel Paulus, tot de Romeinen), de tribulatie werckt patientie, de patientie werckt de beproevinghe, de beproevinghe een hope, en de hope en beschaempt niet. Daerom ik bidde U uyt ganscher herte dat gij naer U patientie ende beproevinghe blijgeestig wordende, in den Heer vastelyck op Gode betrouwt ende sonder twijfel Uwe ghesundheyt sal u gheworden. Ick wensche wel eens bij U te wesen, maer ick en wete niet, wat den tydt noch leeren sal. Vaert wel ende doet mijn oytmoedige gebiedenis aen mijn eerweerdigen Heer den Deken, wien gij als den Uwen geestelycken Vater U hert en ghemoedt schuldig sydt te openen met oock een hertelycke groetenisse aen U, beminde Moeder, wien gy voor ganz moederlycke sorcfuldighheid tuwaerds, boven eerbiedinghe ende ghehoorsaemheydt altydt grootelyckx verbonden blyft.

19 Aug. 1621. U seer goetd
Geattestioneerde Pastor in den Haghe.

Voor de geestelijke belangen van allen, en voor het toedienen der H. Sacramenten aan de krankzinnigen, 't zij in de ziekenkamer verblijvend, 't zij bij eene pleegfamilie uitbested, werden steeds goede zorgen gedragen. Zelfs lezen wij een verordening hierover : « Dat alle de ghene, die eenighe cranck-sinnige sullen aennemen

van de Roomsche religie, ghehouden sullen syn, binnen drey daghen hunner aennehmingen daarvan de wete te doen aen den voorscr. choordecken, om te sien, wanneer deselve in staedt souden moghen syn om van de H.H. Sacramenten voorsien te worden. » Aanhalingen als « hebbende het H. Olij ontfanghen », en « geadministreert zynde met de H. Sacramenten » zijn er met de vleet. Zelfs een priester of kanunnik was dag en nacht, ten dienste der lijdens, zoo als blijkt uit het testament van Jan Posson, priester en bestuurder der Ste-Dimphnakerk (1531) : « Item noch het bede dair hy op slaept metter coetsen die in de kercke van Sinte Dymphen staet. »

Enkel onder het drossaertschap van Jan van Roy, werden voor de eerste maal eenige schikkingen getroffen, aangaande de zinneloozen. Het was hun zonder afgaandelijke toelating niet meer geoorloofd in Geel te verblijven, alhoewel het hun vrijstond negen dagen in de ziekenkamer te vertoeven.

Het ware een leemte in dit overzicht geen woordje te reppen over het gebruik der boeien bij het behandelen der meer woelige patienten. Ontegensprekelijk werden vroeger te Geel de boeien gebruikt, wijl de oorkonden dit getuigen. En niet zonder rede. Want het meerendeel der krankzinnigen werd eerst overgebracht, wanneer men er thuis ten einde raad mede was. « Ende alsoo gebonden ghebrocht van Bergen op den Soom », en « dat hij continueerlyc aen handen ende voeten seer sterck ende vastgebonden ende geboeit moeste worden... binnen de vryheit van Geel ghebrocht... »

Mag men echter dit feit geheel buiten de tijdsomstandigheden beschouwen, en het zoo, uit zijn natuurlijk verband gerukt, als een onherroepelijk vonnis naar het hoofd der oude Kolonie slingeren? Neen, wil men, ook in deze zaak rechtvaardig en onpartijdig oordeelen, dan legge men aan vorige eeuwen niet den maatstaf van onzen tijd. « Wij moeten hier bijvoegen, schreef Kuyt ¹⁴⁾, dat de krankzinnigen ten alle tijden met de grootste zorg, in de ziekenkamer behandeld geweest zijn, en dat zelf niet zelden sommige der aengehaelde boeten werden voorbij gegaen, wanneer zij om den toestand der lijdens niet gevoeglijk konden toegepast worden.

14) Kuyt, op. cit., p. 68.

Eenigen onzer hedendaagsche philanthropen, hebben nogthans geene vrede kunnen maken met de yzeren krammen, hier en daar in de muren der ziekenkamer voorhanden, en aen welke men soms wel gedwongen was de woedende zieken vast te ketenen, om alle onheilen te vermijden. Uit dien hoofde blijven ze dan ook de gebruiken van den voortijd als onmenschelijk en barbaarsch uitrompetten. Maer wien is het al ooit in 't gedacht gekomen, den ouden tijd te laken, omdat hij zijne burgers met wollen en lederen kleederen omhulde, en zijne krijgshelden van het hoofd tot de voeten in yzeren optooisel uitdoschte? Is het niet eerder de manier van handelen, dan de middelen, die men in het werk stelt, welke de zinneloozen kan kwellen? Daerenboven, de ketenen en yzeren banden werden nooit gebezigd dan in zeer dringende omstandigheden, daarvan kan geheel Gheel getuigen. »

Ten andere, bij het meerendeel der zieken, hier geboeid aangebracht, wordt van geen verder gebruik der bedoelde dwangmiddelen gesproken, doch in de gewoonlijk uitvoerige beschrijving der aangewende middelen, vinden wij enkel vermeld « dat zij in de ziekenkamer gehuisvest werden, en aldaer de ghewoonelijke ceremonien ghebruikt hebben ». Zonder voorafgaandelijke toelating was sinds het jaar 1754 het gebruik der boeien niet meer toegelaten. Deze ordonnantie van den Souvereynen Raede van Brabant, dateert van 20 April 1754, en werd uitgegeven op « request van de Vrouwe der Vreyheit ende Lande van Gele, ende die drossaerts, Scepenen, Kerckmeesters, Heyligh-Geest-meesters, gezworne, gegoeyde, ende ingesetene derselven vryheit » ¹⁵⁾.

Art. 2. raekende de Crancksinnige luidt : « Dat gheene Sotten, Sottinnen, Crancksinnighe ofte andere alhier vastgehouden, geboyt ofte ghebonden en sullen worden sonder voorafgaende permissie ende decreet van de Weth der plaetse van waer sy comen ofte gebrocht worden, dewelcke sal moeten ghehoont worden aen den seer Eerw. Heere Decken van 't Capittel van Ste. Dymphna voor deghene die in de sieck-caemer worden gestelt ende van de selve ende alle andere sal de voorschreve permissie ghehoont worden aen den dros-

15) Dr. A. van Doninck. Het gebruik der boeien bij de behandeling der krankzinnigen in vroeger tijd. N. T. v. G. Jrg. 1929 n° 14.

saert alles op pene van ses guldens amende voor jeder contra-ventie. »

Plaatsing in het gezin.

Had de zieke het gebruik zijner rede na zijn verblijf in de ziekenkamer niet verkregen, zoo werd hij bij de burgers in de naaste omgeving der kerk geplaatst en werd regelmatig van hieruit ter kerke geleid om deelachtig te wezen aan de ceremonien ter hunner intentie gepleegd. Alzoo kwamen zij behoudens het toezicht der geestelijkheid ook onder deze der gemeentelijke overheid. Nogmaals onder het drossaartschap van Roye werden maatregelen getroffen, en samen met het schepencollege nam hij alle voorzorgen om aan zijne gemeentenaren de bepaling der mondkosten voor de verpleegde krankzinnigen te verzekeren. Zelfs de akkoorden door de familien van den zieke gesloten voor het plaatsen hunner zieken, deed hij voor de schepenbank passeeren. In een dier akten vinden wij bepaald, dat een kranke, dien de schepenen van Geel « bevonden hadden kintsch ende sonder weete ofte verstandt, ghehouden woerde van eetene, van drinckene, van cleederen ende schoenen ende andere noetdoerften ende behoeften, metten bladinghen van synen goede syn leefdaghe lanc ».

Vóór de XVII eeuw, woonden er geene krankzinnigen, tenzij rondom de Ste-Dymphnakerk of zooverre derzelve grondgebied zich uitstreckte ; d.i. : Kievermont, Laer, Hadschot, de Ste-Dimphnawijk, en ongeveer de helft der Nieuwstraat. « Wij hebben toegelaten, verklaart een akt, dat alle dieghene (te wete simpele), die woonende over ghene syden huybrecht Welants, te wete is omtrent 20 roeyen over ghene syde het capelleke (in de nieuwstraat onder Ste Dimphna's parochie), dat de pastoor die naminghe neme, voorts alle andere simpelen oft siecken, die woonen heerwaerts het huys van huybrecht Welants, ende onder het landt Kievermont, Hadschot en onder Ste Dymphna, staen altemael onder den decken en Capittel. »

Vanaf het jaar 1640, vinden wij dat er insgelijks kranken « aen de merct » d.i. op de parochie van St-Amandus, bijgevolg buiten het grondgebied der Ste Dimphnawijk gaan wonen zijn, 't zij door-

dat het getal der aangevoerde zieken aangroeide, 't zij door verhuizingen, zooals het archief vermeldt :

« January 1640. 't Is bij abuys gecomen, dat de summigen ontrent Ste-Dimphna alhier, huysingen ghehuert hadden, daer woonend sy siecken gerecommandeert, als toen hun hueringhe uyt was ende moste verhuysen, syn gaen wonen onder de merct, en hebben alsoo de siecken, die bij hen woonden mee ghenomen, het welc oersaece is, dat summigen siecken soo wel niet veel onder S. Amants woonen en daer begraeven worden, wat teghen dese tegenwoordighe heeren niet ende geseyt hebben, ende eenigsints hebben toegelaten, om den last te ontgaen.

« Op half Meert 1646, is de Keyserinne gaen woonen aen de merct, die welcke hier op S. Dymphna verscheyden iaeren heeft ghewoont, ende haer gerecommandeert eenige simpelen, welcke simpelen sy met haer heeft ghenomen, waer door het abuys komt, dat verscheyden simpelen, coemen te wonen onder S. Amants ende niet en behoorde te geschieden. »

Over de uitbesteding van krankzinnigen in het gasthuis te Geel, hebben wij reeds uitvoerig gehandeld in ons artikel : Verblijf der Krankzinnigen in het gemeentelijk gasthuis te Gheel. 1680-1860 ¹⁶⁾. Eveneens werden alhier de armen van geest door het bestuur der ziekenkamer toevertrouwd, of door de familien zelf in het gasthuis geplaatst.

Overlijden der zieken.

Een punt van belang was het overlijden en begraven der zieken. Soms overleed de zieke tijdens zijn negendaagsch verblijf in de ziekenkamer, somtijds na meerdere maanden, zelfs jaren in Geel verbleven te hebben :

« Juny 1655, is hier begraven op 't kerckhof, eenen pelgrim van Malder die gestorven is den derden Juni in de sieckaemer. »

« 12 Juny... van eenen pelgrim van Thurenhout, mortuus in cubiculo infirmorum. »

16) N. T. v. G. Jrg. 1929 n° 27.

« 30 January 1556... een votive misse van eenen pelgrim van Diest, die den tweeden often den derden dagh sterft. »

« Item voor de vigilien, uytvaert ende dertigste te doen van eenen pelgrim die gestorven is op het gasthuis naer dat hij alhier te Geel vele iaeren heeft ghewoont. »

« Den 27 Augusti 1663, is gestorven, pelgrim de... ten huysse van frans Raymaekers, hebbende het H. Oly ontfanghen, is daer eleff iaeren ghewoont tot Ste Dymphna begraeven den 30 Augusti 1663. »

Niet enkel op het kerkhof, maar evenals voor andere geloovigen, volgens de gewoonten van den tijd, werd aan overleden krankzinnigen, ook binnen in de kerk eene plaats toegestaan. Belangrijk zijn de aanduidingen, als : « Juni 1654, gestorven een begijntje van Turnhout met name... die wel 23 iaeren ghewoont hadde, besmet wesende met suntheyt des duyvels, ende is verlost gheweest voor haeren doot, ende begraeven voor de Casse van Ste Dymphna den 21 Juny. »

« Juffrouw Adriana... van Brussel, pelgrim, is gestorven den 11 february 1656 en hier in Ste Dymphna-kercke begraeven voor de hooge-choor. »

« is begraeven in het koorcken van de H. Dryvuldigheyt... »

Soms werd door de geestelijkheid het lijk aan het huis processiegewijs afgehaald :

« Item den 15 Juny voor de vigilien, begraeffnisse ende het dertigste, met 't haelen van het lijk van Peeters V..., die gestorven is ten huysse van Lambrecht van Dinghen, onse Coster, naer dat hy vele iaeren als pelgrim daer heeft ghewoont. »

Meermalen werd het stoffelijk overschot naar de geboorteplaats teruggevoerd :

« 29 Xbris, voor de regten van vigilien, uytvaert ende dertigste te doen van eenen pelgrim van Meir, die ghewoont heeft ten huysse van Cornelis Verschueren omtrent 9 maanden, wiens licgaem is wegghevoert naer Meir. »

« 20 Juny is ghestorven Cornelis... van Lint, in de sieccaemer, ende heeft het H. Oly ghehad, ende regten betaelt synde, hebben het licgaem wegghevoert en begraeven tot Lint. »

Voor arme, behoeftige zieken waren begrafenis-kosten « omnia gratis et sine stipendio, quia pauper erat » wijl milddadige patien-

ten met groote ceremonien begraven werden : « Vigilien tsavonts naer de vesperen, ende de mis ende begraeffnisse nae de Hoochmis, pro iuribus gehad, ses gls. »

In sommige omstandigheden werd een relaas medegedeeld aan de belanghebbende van den overleden pelgrim over zijn laatste oogenblikken ; een bewijs te meer dat er een goede verstandhouding heerschte tusschen de familien en het verplegingspersoneel te Geel in de ziekenkamer :

« Reverende adm. ac Amplissime Domine,

Obligationem meam esse arbitror indicandi Eminentissimo Domino quod placuerit Altissimo disponere de illa filia maleficiata et a demone obsessa, et illam sicut speramus, vacare ad eternam suam gloriam. Obyt in vigilia pentecostes circa sextam pomeridianam ; sexta die ante obitum suum fuit confessa D. Pastori, et eadem die ipsi sunt administrata alia exeuntium sacramenta, que suscepit magna cum devotione, absque ulla difficultate ; adhibueram exorcismo antequam confiteretur, et preceperam diabolo ut non impedisset quominus illa filia potuisset debite et integre confiteri, et suscipere alia extrema sacramenta, quia diabolus tunc nondum exiverat, et tribus immediate sequentibus diebus illum inter exorcismos inveni adhuc latine loquentem, utrum adhuc ibi fuerit nihil certi possum scribere, sed in vigilia pentecostes post celebratam meam missam adhibui exorcismos cum sanctissimo ad collum meum in bursa pendente, et non deprehendi magis diabolum, eademque die sine sanctissimo sepius exorcismos reiteravi, imo tribus horis in extremis isti filie ostiti, nunc exorcisando, tunc ex eodem manuali pastorum legendo preces juvandi marientos, tunc illam excitando ad actus fidei, spei, charitatis, contritiones, usque dum moreretur, et non inveni magis diabolum, ita ut credam quod clam exiverit ; non expectaverimus tam cito mortem illam quia illa septimana satis benesumpserat cibum et potum, et die mortis mane sumpserat adhuc aliquod jusculum, et per diem nunc et tunc quedam cochlearia ; medicus quidam anxabat me, non tamen ipsi omnino credebam quia a pluribus annis instantem tunc temporis mortem eius sepius putaverat, sed fine non habuit difficilem mortem. Mortua est cum stola circa collum. Interim enim adhibebam exorcismos, et cum vera

particula SSme. crucis supra tegumentum corporis circa pectus. Restant nunc agende gratie, Em. Dno qui pro filia illa benevolentias suas et favores monstrare dignatus fuit, pro quibus omni cum submissione et respectu Eminentissimo Domino adhuc gratias ago, pro quo et orabo quoad vixero, et Dominus Deus reliqua supplere dignetur, subscribor omni cum respectu. »

Reeds hooger teekenden wij aan dat het kapittel van St-Dymphna met leede oogen het vertrek aanzag van zekere simpele naar de parochie van St Amand : « dit en hoorde niet geschieden. » Hieruit ontstonden moeilijkheden en vooral in het begraven der simpelen. « Een akte raeckende het begraven van simpele tot Geel, » ten jaere 1663, regelde het verband tusschen beide parochien, dat nochtans niet bij machte was de moeilijkheden op te lossen. Het kapittel eigende zich het recht toe alle simpelen te behandelen, tot zelfs na hun dood, ongetwijfeld om zich in hun onderhoud te voorzien. Het kerkbestuur van St Amand preekte evenzoo voor eigen parochie en scheen het pleidooi te winnen.

Deze laatste riepen de hulp in van den drossaert en het schepen-college, in dezer voege ten jare 1669 :

« Aen Mijnheer den drossaert
ende schepenen der Vreyheyte van Geele,

Verthoonen seer reverentelyc hen Martinus Lemmes ende Marcus Verdonck, als kerckmeester van de moyer Kercke van Ste Amants deser voorscr. vreyheyte hoe dat die selve in den jaere 1663 vonnisse hebben becomen teghens den heer decken, Canonicken ende Kerckmeesters van Ste Dympna involgens den voorscr. vonnisse hiermede ghende, ten eynde dat allen die pellegroms comende alhier wonen onder de moyer Kercke van S-Amants voorscr. ende dat dieselve eenen iaere ende meer iaeren ghewoont hebbende moeten en sullen begraven worden opt het Kerckhoff oft inde Kercke van Ste. Amants wesende de moyer Kercke derser voors. vreyheyte sonder dat de heer decken Canonicken ende Kerckmeesters van Ste-Dympna hier tegens obstiekel moghen doen involghens den voors. Vonnisse hier bey geannecteert geslagen, ende gewesen bij den Heere... des Bisdoms van 't Sertogenbosche op den 26 february 1663. Nu soo eest

soo dather alser onder de voors. moyer Kercke deser vreyheyte ten huysse van Raymaeckers is gestorven sekere oude dogter alhier onder die moyer kercke deser vreyheyte nyet alleen eenen jaer maer meer jaeren ghewoont hebbende die welcke den heere decken van Ste Dympna voors. tracht te doen begraeven in Ste Dympna Kercke als tevoeren alsoo die supplianten hebben verstaen personelycken van het voors. doot licgaem beslach heeft ghedaen alles tegen dessect vanden voors. vonnisse, ende alsoo die voors. heeren drossaert ende scepen als oppermomboirs van de parochiale ende moyer kercke van Ste. Amants sculdig ende ghehouden syn benefens de supplianten die gerechtigheit van de voors. moyer Kercke regterlyck voer te staen ende hier rechte doen behouden, waeromme die voors. supplianten hen syn keerende tot de heere als oppermomboirs van de moyer Kercke van Ste Amants, ten 2 sullen de gerechtigheit van de voors. moyer Kercke van Ste Amants voerstaen tzij metter machte tzij metter minnen opdat de Heeren Decken, Canonicken ende Kerckmeesters van St-Dympna in egeen contrarie possessie en moghen comen en den voors. vonnisse contrarieeren versueckende hierop marginale appostille ende schriftelijke ordonnantie waer naer de voors. supplianten hen sullen moghen naer reguleeren voor ende aleeer het ter contrarie byde heeren Canonicken soude worden voorafgekeert in prendicie van de voors. moyer kercke van St. Amants... »

De apostille in margine luidde hierop :

« Mijne Heeren Drossaert ende scepenen der Vryheyte van Geele als oppermomboirs van Kercke gesien hebbende den inhoud der deser metten vermoeden Vonnis aldaer van dato den 28 february 1663 als per annex. Alsoo daerby is gedetermineert dat alle pelgroms woonende onder het gebiedt van parochie van St. Amant ende aldaer ghewoont sullen hebben een jaer ofte meer dat de selve begraeven worden opt Kerckhoff oft inde Kercke van Ste. Amant als haar competeeren de sepulture van dusdanighe pelgrims met interdictie volgens denselve vonnis ten laste van heeren decken ende canonicken, van daerover egheene molestie te doen aen de selve Kercke ende alsoo is coomen te sterven seckere crancksinnige dogter ten huysse van frans raymaeckers onder de jurisdictie van voors. parochiale Kercke ende aldaer ghewoont heeft meer als een jaer,

soo verstaet die voornoemde heeren drossaerdt ende scepenen als oppermomboirs van voorsc. dat de selve licgaem sal worden begraven inde voors. parochie van St. Amant oft op de kerckegrond aldaer naervolghens ende in conformiteyt van het gedecideerde tussen partyen tot nog toe alsoo ghewesen, ende opdat syer omme egheene confusie en soude geschieden, dan worden voorkomen, sullen die supplianten dese comminiceeren aen den Decken canonicken... »

Soortgelijke moeilijkheden waren opgerezen tusschen het kapittel en het bestuur van het gasthuis, aangaande de krankzinnigen aldaar verpleegd, waaruit insgelijks een akkoord ontsproot.

Ten jare 1709 werd er reeds beweerd het recht te bezitten de overleden krankzinnigen in de kerk van het gasthuis te begraven, doch geen volstreckte macht bezittend, werd alsdan voor een uitzonderlijk geval, door toedoen van hun notaris, een uitzondering gemaakt.

« Alsoo die naeste vrinden van Jouffr. Catharina Ryswyck hebben bij missive geadresseert aende moeder vant Gasthuis begeirt, dat sy het doot lichaem van selve Ryswyck soudent sincken in hunne kercke ende daer naer den dienst over de selve doen ofte laete geschieden, ende die religieusen vant gasthuys alhier syn over langen tyt in vredelycke possessie gheweest van deselve lichaemen van persoonen in hun gasthuys gestorven, te begraven in hunne kercke ofte kerckhoff, soo wanneer die erfgenaemen sulcx versoeken, selvs het recgt daer van aende kercke ende curaet, aende welke 't selve soude moghen competeeren ende alsoo die selve moeder 't selve recgt aender Hre Decken de Hase ende die van den capittel van Ste Dymrna, die sulcx soudent moghen raecken, gepresenteert heeft gelyck sy andermael presenteert ende door my onders. Notaris doet presentereeren, ende dat den Hre Decken ende andere heeren pretendeeren, het selve doot licgaem inde kercke van Ste Dymrna ofte op het kerckhoff aldaer begraven te worden, al oft sy daer toe privativelyck geicht waren ende dat het doot licgaem van nu aff aen begint te riecken off te bederven, ende dat alsoo den tyt nyet toe en laet van het sincken langher vuyt te stellen, om hunnen oversten daer over te consulteeren, soo willen die moeder ende conventuaelen van t' selve Gasthuys sonder previndicie

van hunne possessie ende hun recgt dat sy pretendeeren te hebben, en onder protestatie van daer inne altyt te blijven geheel, voor dese reyse alleen sonder 't selve te trecken in consequentie wel consenteeren dat het selve doot licgaem door hun voors. heeren sal worden gesoncken inde voors. Kercke ofte kerckhoff gelyck sy geraeden vinden, nemende hier van acte van gheene preindicie ende van dit protest om etg. actum deser 16 february 1709 ter presentie van Christiaen Janssen ende Adriaen Raeymaeckers als getuyghen hiertoe versocgt ende versoeckende hiervan insinuatie gedaen te worden door notaris ofte dienaer ofte officier van Justitie om etc.

Sic. Maria Volders, Moeder, Suster Elisabeth van Geel.

Sur. Magdalena Peys, Sur. Maria Verschueren, Quod attestor.
Willems Nots. »

Dit geval kreeg zijn beslissing. « Memorie dat de vrinden van Jouffrauwe het doot lichaem in onse kercke wilden begraven hebben en wij de heeren canonicken versoght om koomen te sincken en wilden niet soo hebben wy haer het doot lichaem laeten draegen in Sinte Diempnakercke onder protesstatie ende is soo gebleven. Wy soudent proses moeyten vuystaen hebben en saegen soo veel profyt niet in soo als sy qualyck willen en moeyten ons geen commensaelen laeten begraven in ons kercke maer den pastoor hefter al verscheyden armen begraven naer dat dit geschiet is. »

Blijkelyk zich in een zelfden toestand bevindend ten jare 1714, richtten zij onverwijld een verzoekschrift naar hun Overste, om een definitieve oplossing te regelen.

Aen syne hoogweerdigheid, den Heere
Vicariss Apostolicus van 'Hertoghe bosch
Raedt van syne May, grooten Raede tot Mecgelen etc.

Verthoonen met behoorelycke verbiedinghe de moeder ende conventuaelen van den gasthuys der Vryheyte Geel, dat nu eenighe maenden geleden binnen hunne voorsc. gasthuys is comen te sterven seeckeren onnooselen ofte sinneloosen buyten persoon welckers vrinden alhoewel desselfs sepulture hadden vercosen inden

selven gasthuysse met presentatie van aende kercke van Sinte Dimpna te betaelen die behoorelycke kercken recgten, soo is nochtans desnietegenstaende gebeurt datte heeren decken ende canonicken der voors. Kercke van Ste Dimpna by pure nieuwichheidt het doot licgaem van den voorscr. persoon hebben willen begraven inde voors. Kercke gelyck sy dat hebben gedaen onaengesien soo de contrarie possessie van die, als dat naer die canonicke recgten een ieder vry staet syne sepulture te verkiezen daer het hen beliest volgens het ierste capittel de sepulturis, ende van onnosele ende onbequaem persoonen te ten keuse van hunne vriden tegenpempelen van het vierde cappittelle de sepulturis in 6°, ende daer over in toekomende alle voordere incertenierten ende stoornissen te voorkomen, keeren die Reventrantes sig tot syne voors. hooghweerdigheidt.

Oidmoedelycken biddende de geliefste sy, van aen hun supplianten voor soo veel het noodigh mochte wesen te permitteeren van alle buyten onnosele ende crancke persoonen die binnen hunnen gasthuysse sullen comen te sterven ende wiers sepulture door hun ofte hunne vriden binnen den selven gasthuysse sal vercosen worden, te moghen begraven, midts aen de kercke van Ste Dimpna ofte heeren van St Amant betaelende de behoorycke kercke recgten met interdictie aen de voorscr. Hre Decken ende Canonicken ende andere die sulcx souden moghen raeken hun supplianten daerinne te moghen stooren op pene van naerdere provisie, d'welck doende, etc.

Op 17 July 1714 werd hun « requieste geacordeerd » en op 1 Aug. 1714 ontvingen zij de « Authorisatie om te moghen begraven ».

« Wy onderscreven authoriseeren alle priesters die versocht ende vercreghen sullen worden van de moeder ende religieusen van het gasthuys van Geel, om te begraven alle buyten onnosele ende crancke persoonen die binnen den voors. gasthuysse sullen coemen te sterven ende wiers sepulture door hun ofte hunne vriden binnen den selven gasthuysse sal vercosen worden om begraven te moghen worden midts aen de kercke van Ste Dimpna ofte van St. Amants betaelende de behoorelycke kerckerecgtten. »

Actum tot Geel den 1 Augustus 1714.

P. Govaerts. v.a.b.

Genezing.

Blijft voorzeker een woord over de genezingen mede te deelen : De omstandigheden dezer vinden wij meestal zeer uitvoerig verhaald ; sommige worden als plotseling, andere als langzamerhand gebeurd voorgesteld.

« Item ontfangen van dry missen voor den man, die hier mirakeluselyc genesen is. » « Joes-miraculose fit sanatus. »

« Naer dat hy ontrent de 11 uren aldaer misse gehoord hadde, naer de selve misse immediate miraculeuselycke wyse genesen », « en dat den selven seer miserabelyck gestelt was, en den 10 Juny daer naer het groot mirakel dat aen den selven is geschikt, hebbende ten selve dage met hem gesproken en gesien, dat hy geheel verlost is gheweest. »

« ende aldaer gheleghen hebbende tweemaal neghen daeghen, mits denselven in 't minste niet en konste gaen, binnen welcken tydt van achttien daeghen de selve creupelheyt seer ghebeterd synde is uyt die voorscreven sieck-caemer gheleidt, ende gedaen ten huysse van Geeraert Stessens, woonende niet verre van die voorscr. Kercke St Digna, welcke creupelheyt allenskens soo ghebeterd is dat hy in 't leste daghelycken is gheghaen. »

« Item 7 May 1645 ontfangen vant weggen van eenen begynken vant groot begynhof van Mecgelen. Dit begynken had wel vier iaeren creupel gheweest en wel een maand door den duyvel spraekeeloos, den derden dagh, dat sy hier in de sieccaemer was, begost sy te gaen en te spreken, en beterde soo alle daghen. »

Soms vinden wij zonder meer commentaar :

« Obsessus ac divina gratia libertatus per... ac sanctam Dymphnam... » « is in de sieccamer genesen... nono die, totaliter sanata, egressa est e cubiculo aegrotorum... »

Werden zij bij een pleegfamilie uitbesteed, dan verbleven zij alhier tot hun dood, of tot den tijd hunner volledige genezing :

« Juny 1654. gestorven, een begijntje van Turenhout... besmet wesende, die hier wel 23 iaeren gewoont hadde, en is verlost gheweest voor haer doot. »

Was er enkel beternis in den toestand op te merken, schreef men :

« Item 7 Marty 1635, ontfangen van een votieve misse van een man van Meegeelen, dese man was hier ghebetert. »

« heeft alhier uyt de sieccaemer geleyt ende comen haelen... redelyc wel maegtigh syne vyf sinnen. »

Hield de genezing aan :

« De beterschap duurt voort... »

« ende tot het ghebruyck van haere sinnen gheraect, ende is 't sedert altydt in 't ghebruyck derselve gheweest. »

« alwaer hy gheweest hebbende omtrent den tydt van dry weeken onbegrepen, binnen de welcke hy soo wiert gheperseequeert ende ghetormenteerd, dat hy seyde onsprekelyc 't selve te wesen ; daer hy af is geholpen, verlost ende ghelibereert gheweest, sonder daer oyt eenich vermaen oft de minste quellinghe weer af gehadt te hebben, maer verclaert t' sedert altydt syne vyf sinnen ende memorie wel ghebruyckt te hebben. »

« quae hic in cubiculo aegrotorum a quatuor annis est sanata, et ab illo tempore se semper bene habuisse dicit... »

Zoo de genezing niet bleef voortduren :

« Post quatuor dies reductus est ut ante turbatus... »

« Notandum, dat op Sinxendag 1635, in de sieccaemer is coemen, eene jonge vrouwe van Vlimmeren, ghenaempt Dinghna van..., dese is er de neghen daeghen, en was gesunt en wel gepast daer vuyt ghegaen, omtrent een maent daer nae wederomme sieck ghe worden... »

« Den 27 Aprilis 1640, is een vrouwe vuyt de sieckaemer gheghaen, ende gesunt ende ghenesen synde, over ses weken, dan is wederom ghecomen. »

Hoezeer de Geelenaars met het welzijn der krankten, en voornamelijk met hun herstel waren ingenomen, blijkt uit de algemeene vreugde die er heerschte vooral na « subietelycke wondere genezingen » :

« naer dat hy ontrent ten elf ueren aldaer misse ghehoort hadde immediate naer deselve misse miraculeuselyck genesen van de voorschreven stommicheyt die als toen gheheelyck ende volkomenlyck syn spraek heeft becomen, soodat men daer over al de klokken heeft doen luyden... »

« Tot welcken eynde den vice decken en andere heeren van het

cappitele de klokken hebben doen luyden en daernaer generale processie ghehouden » 17).

Bij de woorden van dankzegging aan God en aan de H. Dimphna waar mede meermaals het verhaal der genezing eindigt, wordt eens een dankwoord aan de verplegers te Geel toegevoegd :

« Ende nu sy Godt ende de heilighe Maeghet Dymrna gedanckt ende ghelooft ende die goede Heeren, die haar nersticheyt getoet hebben, »

Uit dank ook kwamen vele begunstigden herhaalde malen nae Geel terug, vooral op de feestdagen der H. Dimphna, en boden zic telkens aan bij de overheidspersonen, om over het voortdure hunner genezing te getuigen :

« Heden desen 8 Juny des naervolgende iaers, is die voorse Jacob Wouters wederom ghecompareert in de Kercke van S. Digna ende in danck-segginghe van de voorschreven verlossinghe end dat hy 't sedert is verlost, ende van de boose gheesten ontslaeghe gheweest. Heeft de voorschreven resequien besocht ende eene liberale offerande ghedaen in de presensie van den heer Coadiuteur Arnoldus Bloem, Kerckmeesters ende meer andere ende my al notaris hier toe versocht. Quod attestor. W. Ooms. »

Een andere kwam zes jaar na zijne genezing « wederom come houden syne devotie tot dancksegginghe, wel gesunt en te pas.

Het volk zelf, dat de genezing eener zieke vernam, getuigt zij blijdschap door milde bijdragen : « Item 29 Decembris 1625, ontfanghen van neghen votieve missen voor 't volc van Antwerpen.

En wat gezegd van eene verbetering, zoodra de zieke het grond gebied van Geel betrad... « hebben de oversten goedt gevonden, van haer met een andere suster naer Gele te seynden ende haert to den wecg gevende, en tot onse L. Vrouwe van Laecken gecomen seynde, heeft daer eene bisondere veranderinghe gevoelt, al teecken van eenighe beteringhe wenschende nogh langher daer moghen gebleven te hebben. Dan voortgaende heeft dese beteringhe

17) In de processien, gehouden ter eere der H. Dimphna, werd er eene bijzondere plaats voorbehouden aan de te Geel verblijvende pelgrims. « Op den dertien Sinxendag... daer naer de processie met het H. Sacrament, naert S. Sacrament, twee gilden, daer naer de cas met de pelgrims, daer naer de gilden, daer naer nogc vele volc, die met de processie gingen. »

altyds nog meer gewaergheworden, besonderlyck als sy op het landt van Geel is gecomen, alwaer sy in de Kercke van Ste Dimpna, maghet ende martelaresse op corte daghen haere volle gesont- heyt heeft verkregen, tot verwonderinghe van een iegelycks. » (1653).

Het opstellen der akte van genezing met de verklaring van de getuigen werd met de grootste nauwkeurigheid en godsdienstigen ernst gedaen :

« Compareerende voor my, als openbaar notaris ende seckere getuygen... »

« Oirkonde van allen 't gene voors. is, hebben wy drossaert en schepenen der vryheyt Geele, onsen gemeynen segel opgedrukt en onsen gesworen secretaris laten teekenen op den 12 Juny 1604. »

« Allen deghene ende eenen iegelyck, die dese ghetoot sullen worden. Salut. Wy... respectieve deken ende canonicken der collegiale Kercke van S. Digna, deser Vryheid van Geel, ende wy drossaert, schepenen der vryheyt van Geel, doen te weten certificeeren voor de gerechte waarheyt... dat... »

De getuigen waren meestal de verzorgsters uit de ziekenkamer, de pleegfamilie of andere inwoners van Geel, soms wel de bloed- verwanten, geburen welke de zieken naar Geel gebracht hadden :

« Compareerende tot desen Anna van de Weyer, verwaerstersse van de Pelgrims ende zieken, die alhier in de sieckekaemer gebracht worden, Geeraert Stessers ende Maria Mens zyn huyis-vrouwe, dewelcke 't saemenderhandt hebben verclaert ende gheaffirmeert onder solemneele eede daarom ghedaen waerachtigh te wesen. »

De verklaringen der getuigen werden gedaen « onder solemneele eede, tot dien eynde inde handen van den drossaert ghedaen » ofwel « met oprechte vingheren, sonder eenighe simulatie, inductie ofte persuasie van iemandt maer om de waarheyt, » soms « op synie Kersten trouwe ende onder eedt... op syn manne waarheyt. »

Na de genezing lieten de zieken zich gewoonlijk opschrijven in de Broederschap der H. Dymphna, ten jare 1636 vernieuwd en hersteld door L. van Cauwegom, en ontvingen zij een medaille « met

bizondere gebeden gewyd waarvan de voorzyde de H. Dimpna benevens de wapens van Merode en Geel voorstelde, ende keer- zynde hol was. »

L. van Craywinckel ¹⁸⁾ beweerde, dat vroeger nog dergelijke broederschap bestaan had :

« Daer is van oude tyden, tot Geel in-ghestelt het broederschap ter eere van de H. Maeght ende Martelaresse Digna, om door aen-roepinghe van alle quellinghe, tentatiën, listen ende laghen des vyandts verlost ende beschermt te worden, soo Mans als Vrou- wen, die in de selve Broederschap sullen in-gescreven worden. Welcke Broederschap over veel iaeren aldaer gefloreert heeft, doch door de quade tyden ende oock omdat de devotie der gheloovigen allenskens verkout ende verslapt was, is bynaer te niet ghegaen. Maer is nu door de sorghvuldicheyt van den Eerweerdighen Heer Lodewyck van Cauwegom, Canonick, van de Kercke van S. Digna, in 't jaer 1636, wederom vernieuwt ende herstelt. » Zijne meening blijkt waar te zijn naar verluidt de bulle van paus Urbanus VIII, van 14 November 1635 :

« Tot eene eeuwige memorie, midts een ygelyck wy verstaen hebben in de Collegiale Kercke van de H. Maeght ende Martela- resse Dympna, binnen de plaets van Geel, onder het Bisdom van den Bosch, eertydts is gheweest eene Godtvruchtige broederschap onder het aanroepen van de H. Dympna, welke Broeders ende Susters vele Godtvruchtighe wercken plochten te doen, en nu door den quaeden tydt, is niet ghegaen ende gheslabackt... »

Het register 9 der Kercke van S. Dympna tot Geel, getiteld : « Naemen van de ghene, die syn in de Broederschap van S. Dimpna binnen Geel », geeft ons vele inlichtingen nopens deze instelling. Na den stichtingsbrieg van paus Urbanus VIII, vinden wij, behou- dens de namen van zieken en genezingen, die zich lieten opschrij- ven, vermelding van hen, die uit alle streken Geel bezochten ; om hiervan slechts eenige aan te stippen :

« Capitaine General de l'artillerie de sa majesté... Joannes Farna- nus, hybernus sacerdos 2 7bris 1636... Daniell O Realy... Mr le Marquis de Warembon... Patritius a Cahain... Jean Debawas en

18) L. van Craywinckel. op. cit. p. 495.

Miguet danaxda... D. Diego Barry, Irlander... Edmundus a Renedy, cappellanus Maior Hibernensis regimenti, Octavi Guasco... Fr. Thomas Bermingham ordinis predicatorum hibernus... van Haerlem, Amsterdam, Ruremond, Helmond... »

Als namen van genezenen : « Lambertus... obsessus et divina gratia liberatus... Elisabeth... ghenesen, anno 1640... »

Een prachtig bewijs, dat te Geel, talrijke bezoekers en pelgrims aankwamen, is wel, dat wij in 1636, 935 opschrijvingen in de « broederscap » ontmoeten ; en reeds ten jare 1683, staat vermeld : « Nota tot hier toe synder in de broederscap van Ste Dymna, vier duysent, een hondert ende twee en twintig ghescreven. » Tussen de jaren 1648-58 zijn de inschrijvingen, wederom in verhouding met de voorgaande jaren erg verminderd ¹⁹⁾.

Van een werkelijk geneeskundige behandeling vinden wij geen spoor. Nu en dan zien wij « cochearia medicas » vermeld en ontmoeten wij in de boeken der rekeningen speciale behandeling van zieken die in het gasthuis of bij de burgers waren uitbesteed ; hetgeen ons nochtans doet veronderstellen dat de geneesheeren van dien tijd wel eens nu en dan een voetje zullen gewaagd hebben in de ziekenkamer, waar de behandeling overigens uitsluitend godsdienstig was.

Aantal zieken in de ziekenkamer.

Van bijzondere interesse is het getal zieken dat de ziekenkamer bezocht. Om dit nader te bepalen vermochten wij onze toevlucht te nemen tot de rekeningboeken, doch inzonderheid tot de boeken der Commensaelen ; Liber Innocentium I en II., waarover tot den huidigen dage niets of bitter weinig werd geschreven.

Liber Innocentium I. (1687-1797).

Het opschrift luidt :

Stae Dimpnae

Liber Innocentium infirmorum. Admissi qui sunt in Camera Infirmitorii ab A^o 1687 et deinceps. — anno 1687.

19) Dr. A. van Doninck. De legende der Marteldood van Ste Dimpna in de Dichtkunst XVIIe en XVIIIe eeuw ; in : Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie Dec. 1929, p. 809-911.

Fol. I. geeft melding van een overeenkomst met de kanuniken.

« Die 23 decembris 1666 per d^{no} capitulares capitulariter congregatos statutum et resolutum est ut in posterum celebrato quocumque anniversario, receptor capituli, etiamsi summam pro anniversario fundato necdum receperit, eandem tamen post sacrum inter presentes distribuat ex communi massa ; idque ob hanc causam, ne contingat presentes fraudari suis accrescentijs, et absentes numerari presentes, ubi non fuerunt, quod facillime fit dum contigit differri distributionem summę fundatę usque ad receptionem eiusdem, per quam resolutionem nulli absentium fit aliqua iniuria quod aliquid perdet ex communi massa, ex eo quod in locum summę distributę ex communi massa succedit summa fundata ab anniversarij fundatore.

Eodem die similiter resolutum est ut celebratis anniversarijs fundationum nostrarum (quę hactenus non fuerunt solita solvi) receptor ex communi massa tantam summam inter presentes distribuat, quantum distribueret si pro aliquo alio anniversarium celebratum fuisset, missę stipendio excepto. et hoc propter negligentiam eorum qui quia propter presentiam nihil lucrantur aut propter absentiam nihil perdunt dicta anniversaria frequentare non curant. »

get. C. Claes decanus. J. Coene.

Joes Bapt... W. Buyens.

Verschuren... W. Ooms.

Fol. 2. vermeldt een resolutie aangaande het begraven van krankzinnigen :

« 13 Juny 1668 in capitulo legitime convocato cum edituis is geresolveert absolutelyck (naer voorgaende advysen van rechtsgeleerde daer overgenomen) ende de kerckmeesters voorgelesen te weten Jaspas Verdonck ende Jan Lanen te vervolgen de appellatie tegen den heer pastoor ende beneficiaat van Ste Amandt inde saecke van de begraeffnisse van de pelgrims, voor desen geven twert ende oock diffinitive gedecideert voor den heer officiaal van shertogenbosch pastoor tot Moll, met bespreck ende overeencomen, dat de kosten tot nu geresen ende noch comen te rysen sullen gedraghen worden half van het capittel ende half vande Kercke,

actum die et anno ut supra, ende hebben partyen dit met hun eyghen handen geteekent. »

Jaspar Verdonck	Caspar Claes decanus
Jan Lanen	Joannes... Judocus Coene
Verschuren	W. buyens
	W. Ooms
	get. Wynants.

fol. 3

Aan S. Dimpna Kerck
aengaende de Siecke-Camer
Van Anno 1687.

fol. 7 verso :

Naemen lijst van Anno 1687 van die in de Zieke-Camer als onnosele aengecomen... gelijk volght.

fol. 8. Naemen ende geboorte plaetse van die t' sedert den jaere 1687 hunnen toevlucht alhier tot de H. Dymrna nemende syn inde sieckamer geweest.

Een massa interessante gegevens vinden wij bij het doorsnuffelen der 106 volgende folio's van dezen alouden register aangaende de zieken en de pleegfamiliën.

Behoudens de reeds vroeger aangehaalde vermeldingen over den zieke en zijn toestand vóór, tijdens en na zijne ziekte, vinden wij bovendien nauwkeurig opgeteekend :

a) Geboorteplaats : « Van Breda, van buiten Delft, van Oegs-gheest Schiedam, Roosendael, uit het land van Cleef, 's Hertogenbosch, Antwerpen, Geel, geboortig van Siefert in Frankrijk, van eenen Iersman, van Herven, lant van Ravensteyn... van Soldert... item 14 febr. 1609 eenen pelgrim, coomende van Romem, bij mij gheweest. »

b) Het beroep, uitgeoefend door den zieke : geboortig van Bergen corporaal onder cannonniers tot Mecgelen ; geboortig van Koekelberg, religieus in het gesupprimeerd clooster der Rycke Klaeren tot Hoogstraeten ; 12 April 1764, den eerwaardighen heere Pastoor Carolus... ; een queselken van Turenhout ; den heere luytenant fernandus... ; geestelycke docgter van Balders ; eenen metser van

Reti ; knecht van ; eenen Barbier van Antwerpen ; van eene nonne... »

c) Burgerstand : « een joffrau, een joncman ; huysvrouw van ; de moeder met haer docgter uten lande van Limborg. »

d) Soms werd de bijnaam er aan toegevoegd als ; « eener pelgrim gemeynelyck de graef van Hoboken. »

Over de pleegfamilie lezen wij :

a) den naam : « Amandus Bertels ; thuy by den E. H. Decker van 't Capittel ; by menheer Canonick Wynants ; by eerwaarde moeder van 't gasthuys ; by van der Perre, coster ; by Amand Dausy, kerckmeester. »

b) het beroep : « thuy by Jan Aerts in de halfmaen (herbergier) by Wilfr. Vrints in 't Lam (herberg) ; by Guil. Leys-Cleermaecker by Amand... cuyper, scoenmaecker, gereelmaecker. »

c) het gehucht : « nieuwstraet ; Kivermont ; op de Pas ; aen de merct ; in de langhstraete ; op de Rheyn ; op 't Laer ; Elsum... »

d) de bijnaam : « thuy by Jan Segers, alias Hollander. »

In het algemeen ontmoetten wij één patient bij een kostgevevermeld, die aldaar tot zijne genezing, tot beterschap, of tot zijn afsterven verbleef, welk soms vele jaren duurde. Toch vinden wij insgelijks nu en dan meer dan een patient onder hetzelfde dak verpleegd :

1696 : 2 pelgrims in 't peerdeken (herberg) by Maria Rosa.

1697 : 13 May, 2 simpelen by Jan Aerts.

1710 : Inghecomen op 20 Juny drie pelgrims, waevan twee by Adriaen Wouters tot Hadschot thuy.

1776 : 10 Juny, Petronella uyt den block, geboortig van Peynacker, thuy by Joes Willems.

10 Juny Antonius uyt den block, geboortig van Peynacker, tuy by Joas Willems.

Zelfs drie patienten in één huis :

1769. 19 Septembris. Maria van... geboortig van Loy, tuy by Dymrna Caers.

Joannes van... gebortig van dirooten, thuy by Dymrna Caers
20 Septembris. Petrus... gebortig van Retie, tuy by Dymrna Caers.

Evenals de vreemde pelgrims gingen ook de Geelsche krank

zinnigen naar den tempel om aldaar geholpen te worden « door de gratie ende hulpe Godts ende voorbiddinghe van H. Maghet ende Martyresse S. Dymna. »

Opvallend is het, dat wij reeds in dien tijd geen homofamiliale verpleging aan te stippen hebben. Wanneer de Geelsche krankzinnige de voorgeschreven boete onderhouden had, keerde hij niet in zijn vroegeren familiekring weder, maar werd door de overheid in een vreemd midden uitbesteed. Zoo vinden wij vermeld :

« 1717 : 26 Septembris. Pieternel... van Geel tuys by Fr Broeckhovens. »

« 1743 : Hendrik... van Gele, tuys by J. B. Moons. »

« 1778 : Hendrik... gebortig van Geel, woonend by Peeter Claes » ofwel werden zij bij een familielid uitgeplaatst.

« 1710 : Peeter de... van Geel, by synen broeder Frans de... genesen. »

Het Liber Innocentium I., alhoewel eindigend in Junij 1797, geeft nog als toemaatje :

1874. — 10, 8ber is inde ziekkamer gekomen van Rumst Thesia Buken waer voor gehouden zyn de groote boeten.

16, 9ber is inde ziekkamer gekomen victoor van Roey, gekomen van diest waervoor gehouden zyn de klyn boeten. Is beter vertrokken.

11. Xber is in de ziekkamer gekomen Cath. horemans van Vlaanderen waervoor gehouden zyn de groote boeten.

1875. — 12 Janrij is in de ziekkamer gekomen alphons daems gekomen van ham, waervoor gehouden zyn de klyn boeten, is beter vertrokken.

2 Mei is in de ziekkamer gekomen cecilia theys gekomen van castelé waervoor gehouden zyn de klyn boeten.

11 Mei dezelve is nog in de ziekkamer gebleven met de groote boeten.

Over het Liber Innocentium II werd nooit gesproken, wijl het enkel het levenslicht sinds een paar jaren herzag, en 't ware een te onherstelbare fout hierover niet te gewagen, wijl wij hierin nog merkwaardige inlichtingen ontdekken, over de perioden die ons meer naast gelegen zijn en zelfs mededeelingen verschaffen

over den tijd, dat het Geelsche instituut reeds onder staatstoezicht was gesteld.

Liber Innocentium II heeft als titelblad :

Naemen der zinneloozen, die welcke in de Zieke-Camer tot Gheel aengenomen zyn van Anno 1786.

1786. — « Desen boek gekocht in het jaar 1786 voor in de ziecke-Camer. » De opschrijvingen eindigen het jaar 1879, en vermelden nog een geval voor het jaar 1881 : « 19 Meert J. Bapt. De Vocht van Arendonck met de groote boeten. » Verders gewaagt men er van « grote, kleyne en de losse boeten. »

Van het jaar 1829 tot 1841 werden geen inschrijvingen gedaan, want : « Elisabetha Danssens is door haere langdurige zieckte en onpasselyckheyd te kort gebleven aen het inschrijven der naemen van de zinneloozen, die in de ziekkamer zyn geweest naer 1800 acht en twintig. »

Bij middel van beide registers zijn wij bij machte ons een denkbeeld te vormen aangaande het getal der krankzinnigen die jaarlijks de ziekenkamer bezochten.

Bijgaande tafel geeft voor ieder jaar het getal patienten.

Liber Innocentium I.

1686 — 1690	35	20	20	19	
1691 — 1695	28	23	28	39	44
1696 — 1700	40	19	35	43	27
1701 — 1705	31	25	22	22	27
1706 — 1710	28	28	36	39	44
1711 — 1715	47	36	40	41	49
1716 — 1720	51	46	37	23	34
1721 — 1725	35	43	43	27	28
1726 — 1730	27	38	32	26	31
1731 — 1735	34	23	31	33	31
1736 — 1740	33	37	31	23	25
1741 — 1745	41	38	37	23	29
1746 — 1750	26	14	51	43	44
1751 — 1755	39	47	47	45	55
1756 — 1760	33	32	40	56	49
1761 — 1765	33	43	38	38	30
1766 — 1770	36	41	34	52	37

1771 — 1775	40	52	46	51	30
1776 — 1780	34	32	39	46	39
1781 — 1785	34	41	36	38	24
1786 — 1790	39	50	40	49	38
1791 — 1795	35	45	47	30	35
1796 — 1797	38	(Juni)			

Notandum est, dat de meeste pelgrims gedurende de maand Mei, waarin de feestdag der H. Dymphna (15 Mei) gevierd werd, toekwamen, alsook tijdens de dagen of kerkplechtigheden (Sinxen) aan de H. Dymphna gewijd.

Liber Innocentium II.

1786 — 1790	31	(Meert)	50	40	49	38
1791 — 1795	59		45	47	30	36
1796 — 1797	38	27	(24 Augustus)			
1803 — 1805	20	18	17			
1806 — 1810	21	21	16	17	13	
1811 — 1815	6	10	9	15	14	
1816 — 1820	20	28	21	15	13	
1821 — 1825	18	14	10	14	17	
1826 — 1828	16	8	7			
1841 — 1845	8	7	14	15	8	
1846 — 1850	11	10	6	4	8	
1851 — 1855	5	3	5	1	12	
1856 — 1860	4	14	12	7	6	
1860 — 1865	6	2	5	6	8	
1866 — 1870	5	4	8	7	8	
1871 — 1875	2	13	8	3	5	
1876 — 1880	2	3	7	8	—	
1881	1					

Vanaf het jaar 1797, einde Augustus tot het jaar 1803 zijn geen aantekeningen gedaan, en « de herstellinge van de sieckkamer begint het jaer 1803. »

Uit deze laatste gegevens mogen wij besluiten dat, zelfs wanneer de Kolonie van Geel een staatsinstelling was (1851), nog tal van zieken hun toevlucht in de ziekenkamer zochten. In 1860 schreef Kuyl : « Heden worden al die ceremoniën (de boeten) niet meer onderhouden. De zinneloozen, welke heden zeer zelden in de ziek-

kamer van Ste Dymphna komen, worden er dagelyks door een priester overlezen, en gezegend met de H. Relequien ; eenige personen onderhouden voor hen dagelyks de gebeden » ²⁰⁾.

Dank zij de boeken der rekeningen zijn wij bij machte het aantal krankzinnigen plus minus te bepalen voor de jaren welke beide « Liber Innocentium » voorafgaan. In deze boeken vinden wij melding gemaakt van zieken onder de rubriek. « Item ratione hujus beneficii habent dni capitulares officium cochlearis dictum den lepel et pro uno quoque miserabili vel possesso habent 32 stuveros una cum peregrinorum certificationibus, oblationibus, questuariis et reliquis proventibus » of wel « Recepta ex missis votivis et emolumentis nuncupatis den lepel a festo Sti. Joannis A°... ad festum St. Jois A° » of nog « ex ponderatione... »

Meerdere rekeningen-boeken ontbreken of zijn incompleet. Tijdens de jaren 1637 à 39 werden geen pelgrims in de ziekenkamer aanvaard om rede van den retorsietijd ²¹⁾.

De geestelijkheid was gevluht — wesende tempus retorsionis, — zelfs werd hun deken Van Cauwegom door de geuzen gevangen genomen.

Voor het jaar 1619 lezen wij volgende waarschuwing aangaande de « ontfangen van het wegen en de votieve missen : Notandum, dat mits dien onse actie is medebrenghen, dat men het geldt, coemend van het wegghen van pelgrims, behoort te appliceeren tot het profijt van de geestelycke heeren, en dat oyck volghens onsen eedt, die wy doen als wy geintroduceert werden, als canonicken, de profyte van de votive missen van pelgrims moeten geappliceert worden ; meeste communien ende alternatien worden gedaen, blycken al te fremd oyck in de oude reckeninghe ende het selve nu in ettighe iaeren niet en is geobserveert gheweest, de gesyde heeren hiervan tot meerder conformiteyt hebben laeten passeeren oft maken een instimmen op den 11 february 1620, opdat hetselve altyt trouw geobserveert worden voor hen en haer naecomelinghe. »

De benuttigde « rekeninghen-boeken » zyn samengesteld uit : Register III, loopende van het jaar 1538 tot 1628 ;

20) Kuyl P. De legende der Martelaren van Gheel. 1860 p. 26.

21) Archief van S. Dimpnakerk — Register X. p. 139 recto en verso.

Register IV, loopende van het jaar 1529 tot 1644 ;
 Register V, van het jaar 1545 tot 1660 ;
 Register 6 : Anno 1661 tot 1690.
 Register 7 : Anno 1709 tot 1730 met een bijvoegsel over de jaren
 1702 en 1703.
 Register 8 : Anno 1730 tot 1739.
 Register 10 : Anno 1630 tot 1639 ; anno 1739 tot 1749.

Rekeningen-boeken der Kerk van Ste Dymphna.

Jaar	Register	Naam v. d. rentmeester	Aantal zieken	Bemerkingen
1538	III	Jacobus de Mera	5	Begin Juni 1538 ontbreekt
1539				
1540	III	id.	10	
1541	III	id.	47	
1542				ontbreekt
1543				ontbreekt
1544				ontbreekt
1545	III	Joannes Loverius		Item van den lepel
1546	III	Joannes van Tongerloo		id
1547	III	id.		id
1548	III	id.		id
1549	III	id.	48	id.
1550	III	id.	47	id.
1551	III	id.	42	id.
1552—58				ontbreken incompleteet
1559	IV	De Heeren?		
1560	IV	Lambertus Lyntermans	4	
1561—1578		Walterus van de Weyer		ontbreken
1579	IV	De Heeren ?	6	
1580	IV	Guillelmus van Houte	1	
1581	IV	Lambertus Smolders		geen melding
1582	IV	id.		id.
1583	IV	id.		
1584	IV	geen naam	1	id
1585				ontbreken
1586	IV	id.	2	

1587	IV	geen naam	2	
1588—97				ontbreken
1598	IV	id.		
1599—1606				ontbreken
1607	IV	Lambertus van Goirle	2	
1608	IV	id.	9	
1609	IV	id.	6	
1610—12				ontbreken
1613	IV	Lauwereys van Bylen		geen melding
1614	IV	id.		id.
1615	IV	id.		id.
1616	IV	id.		id.
1617	IV	id.		id.
1618	IV	Ludov. van Cauwegom		
1619	IV	id.	49	
1620	III	id.	52	
1621	III	id.	52	
1622	III	id.	32	
1623	III	id.	34	
1624	III	id.	47	
1625	III	id.	29	
1626	III	id.	46	
1627	III	id.	32	
1628	III	id.		geen melding
1629	XI	id.	35	
1630	XI	id.	42	
1631	XI	id.	25	
1632	XI	id.	22	
1633	XI	id.	21	
1634	XI	id.	32	
1635	XI	id.	31	
1636	XI	id.	13	
1637	XI	id.		Retorsie
1638	XI	id.		id.
1639	XI	id.		id.
1640	III	id.	29	
1641	III	id.	35	

1642	III	Ludov. van Cauwegom	45
1643	III	id.	64
1644	III	id.	45
1645	V	Jacques Verschueren	40
1646	V	id.	27
1647	V	id.	12
1648	V	id.	5
1649	V	id.	8
1650	V	id.	3
1651	V	id.	9
1652	V	id.	13
1653	V	id.	10
1654	V	id.	6
1655	V	id.	7
1656	V	id.	9
1657	V	id.	6
1658	V	id.	2
1659	V	id.	8
1660	V	Pierre van Dunghen	12
1661	V	Judocus Coene	5
1662	V	id.	10
1663	V	id.	20
1664	V	id.	16
1665	VI	id.	23
1666	VI	id.	22
1667	VI	id.	23
1668	VI	Walterus Ooms	24
1669	VI	id.	16
1670	VI	id.	16
1671	VI	id.	19
1672	VI	id.	32
1673	VI	id.	25
1674	VI	id.	3
1675	VI	L. Loovens	60
1676	VI	Ferdinand Philippe	24
1677	VI	id.	13
1678	VI	id.	20

incompleet

1679	VI	Ferdinand Philippe	11
1680	VI	id.	38
1681	VI	id.	31
1682	VI	id.	39
1683	VI	id.	22
1684	VI	id.	28
1685	VI	id.	32
1686	VI	id.	31
1687	VI	id.	35
1688	VI	id.	30
1689	VI	id.	18

Registers VII, VIII en XI, loopende over de jaren 1709 tot 1749 (de rekeningen van 1690 tot 1708 ontbreken) vermelden slechts het beneficium van den lepel : nu eens 32 dan 30 stuivers voor iederen patient.

Ten slotte, de boeken der Commensalen geven ons een denkbeeld over de verpleging der zieken in het gasthuis. De reeks huidig gekende boeken handelt over de jaren 1672-1685 ; 1657-1742 ; 1792-1813.

Weze het van stonde af medegedeeld dat alhier enkel vrouwelijke patienten verzorgd werden, en vooral zieken, die door hun familieleden werden onderhouden. Hierover bestond een zekere overeenkomst ; o.m. lezen wij : « Ick onderschreven bekenne bij desen veraccordeert te syn met de eerw. moeder van het gasthuys tot Geel over de mondkosten van mijne suster Maria Gillis als mede alle haar voorder behoeften soo wasschen van lynwaedt als alle andere nootsaekelykheden die deselve tot haeren lyve noodigh is hebbende voor ende mits de somme van twee hondert guldens wisselgeldt s' jaers te betalen ten vervalldage precies, dat ingevalle de selve myne suster binnen het jaer quame te genesen van haere sinneloosheydt van het welck haer Godt geraeckt heeft ende alsdan binnen het jaer uyt het selve clooster moghte comen dat ick alsdan sal betalen naer rate van den tyt dat deselve daer geweest heeft gedaen tot Geel desen seventhienden July seventhien hondert dryendertigh. »

Petrus Ant^o-Gillis.

In andere gevallen werd een vaste prijs gesteld voor den onder-

houd, en moesten de bijkomende noodwendigheden afzonderlijk betaald worden :

« Den 28 December 1802 komt in ons gasthuys wonen jouffrouw Constantia Lemmens geboortig van Esschen, sy doet haer taeffel gerief ; voor haer slaep-laeckens, flawynen, een saygie daar moeten sy voor sorgen, het bedde puelinck oorkussen 1 saygie doet ons huys.

Sy geeft jaers 300 guldens Braebans courant voor de mond-kosten, mits sy doet haeren thee ende kaffe. »

« Op 25 July 1803 verliet Juffr. Lemmens het gasthuys en kwam terug den 30 July daeropvolgend en betaelde bovendien het drinck-geldt aen de suster. »

In Oktober 1807 verliet zij weerom het ziekenhuis, om in 1809 terug te komen. Zij keerde terug op 6 Mei 1811 op de conditie :

« Item van 6 Mey 1811 tot 6 Mey 1812 sal Jouffrouw... Lemmens s'iaers als sy soo wel is als nu haeren kost dranck dinst hebben voor 100 pattekons ; wort sy weder krancksinninx dan moet Jouff. C. Lemmens 300 guldens s'iaers geven als voren. Item Jouffr. C. Lemmens is weder krancksinnigh geworden ontrent 1 July 1811. » Volgen wij hare geschiedenis, zoo lezen wij dat zij wederom ver-trekt op 22 Juny 1814 en terugkeert op 24 Aug. 1814.

Als voorschotten vinden wij vermeld :

Den 28 Aug. 1812 voorschooten voor snuyf 1 half pont	0- 8-0
Den 28 7bris 1812 verschooten voor een half pont snuyf	0-12-2
Den 31 8ber 1812 verschooten voor een pont snuyt	1- 5-0
Den 12 Jan. 13 betaelt voor meutksen te maecken	1-15-3
Den 20 Jan. verschooten voor 1 paer schoenen	2- 2-0
Den 2 feber. 1813 verschooten 4 stuyvers voor saeyet	0- 4-0
Den 6 april verschooten voor 1 kleet te maecken	2- 5-0
Den 16 mey 1813 gelanght aen Clemmend voor snuyf	2-15-0
Den 18 may verschooten voor medicynen facit	2-19-0
Den 9 Juny 1 half pont snuyf	0-16-0
Den 13 Juny reparatie aen schoenen	0- 6-2

Uit de gegevens dezer boeken is het onmogelijk het aantal zie-ken, die in het gasthuis verbleven, op te maken, wijl daar geen absolute volgorde bestaat en de aantekeningen door verschillende personen gedaan werden.

Tijdens het verblijf der zieken aldaar, werden de boeten nog gehouden in Ste Dimphnakerk : « Item den 10 Juny 1812 betalt van haer gelt de boeten gehouden ter eere der H. Dymphna met de 9 votieve missen voor haer gelesen facit 17-16-8. »

Besluit.

In zake behandeling, kunnen wij uit het voorgaande afleiden dat de verpleging van geesteszieken te Geel, geenszins is beïnvloed geweest door de heerschende meeningen in andere landen. Geen woord over den brandstapel, de draagbare kooien, de dolkisten en al de beschreven ruwe methoden (dansen, in het water werpen, steensnijden), der vorige eeuwen. Maar behalve de boeien aan handen en voeten, wat aannemelijk is, ten tijde dat de arme krank-zinnigen als bezeten beschouwd werden, werden zij in de zieken-kamer en in de pleegfamilie met de grootste offervaardigheid en liefde bejegend. Met opzet hebben wij tal van citaties gebruikt om onze bewijzen te staven. « De handelwijze, — beoogt G. Janssens ²²⁾, en deze bekentenis kan Geel tot geenerlei oneer strekken — was op verre na niet, wat wij tegenwoordig op dit gebied nuttig of zelf noodzakelijk achten. Maar men houde rekening met den geest der vorige tijden, men bedenke, dat bij het voorgeslacht geheel andere begrippen heerschten, en dat de geneeskunde vooral zeer achterlijk en werkeloos was. Wil men de oude Kolonie naar waarde en naar den eisch van eere wien eere toekomt beoordeelen, dan blikke men even terug naar de hollen en kerkers als krank-zinnigenverblijven uit den zelfden tijd. » « Das medicinische Element, schreef Droste ²³⁾, hat hier in Bezug auf die Geisteskranken lange Zeit einen hochst untergeorneten Rang eingenommen, und doch sind dieselben in solcher Masse wieder hergestellt worden, dass ihre Genesungszahl im diametralen Gegensatze zu der in geschlossenen Anstalten, die Aufmerksamkeit des ganzen belgischen Landes, wie der Regierung erregte. »

22) Janssens G. Gheel in beeld en Schrift 1900 p. 256.

23) Droste A. Gheel, das Paradies der Wahnsinnigen. Osnabrück, 1862.

COLONIE DE CHEEL.

Schaal
Echelle 1
72.000